

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ PREZENČNÍ STUDIUM

2012–2015

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Pavína Tuháčková

**Sociálně patologické jevy ve školství se zaměřením na
záškoláctví u žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí**

Praha 2015

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Jan Marek

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR FULL-TIME STUDIES

2012–2015

BACHELOR THESIS

Pavína Tuháčková

**Social pathologic phenomenon in education with a focus on
truancy among pupils from socially disadvantaged
background.**

Prague 2015

The Bachelor Thesis Work Supervisor: Mgr. Jan Marek

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne _____

Pavλίna Tuháčková

Poděkování

Chtěla bych poděkovat paní Mgr. Libuši Papírníkové, pedagogům ze ZŠ Grafická 13 a vedoucímu bakalářské práce panu Mgr. Janu Markovi za pomoc a rady při zpracování teoretické i praktické části této bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá záškoláctvím dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí. Poukazuje na potřebu podporovat školní poradenské pracoviště jako jednu z možných intervencí na základní škole, kde je převaha romských dětí a tím i větší možnost výskytu sociálně patologických jevů. Dále informuje o postupech a metodách řešení tohoto sociálně patologického jevu na základní škole.

Klíčová slova

Historie Romů, povinná školní docházka, prevence, Romové, sociálně patologické jevy, sociální pedagogika, sociální vyloučení, školní poradenské pracoviště, základní škola, záškoláctví.

Annotation

This bachelor thesis follows up truancy of children from socially disadvantaged backgrounds. It depicts the need to support school counseling office as one of the possible intervention in elementary school with a preponderance of Roma children and therefore higher chance of social pathologic phenomenon. Further, it informs about procedures and methods for solution of this social pathologic phenomenon in elementary school.

Key words

Compulsory school attendance, elementary school, prevention, Roma, roma history, school counseling office, social exclusion, social pathologic phenomenon, social pedagogy, truancy.

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 HISTORIE SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY	11
1.1 HISTORIE SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY VE SVĚTĚ.....	12
1.2 HISTORIE SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY V ČR	13
1.3 SOUČASNÁ SITUACE.....	14
2 SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA JAKO VĚDECKÁ DISCIPLÍNA	15
2.1 DEFINICE SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY	15
2.2 UŽŠÍ A ŠIRŠÍ POJETÍ SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY	16
2.3 VYMEZENÍ PŘEDMĚTU SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY	17
2.4 AKTUÁLNÍ TÉMATA SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY	18
3 RODINA A ŠKOLA	19
3.1 RODINA	19
3.2 ŠKOLA	22
3.2.1 Vrstevnická skupina	24
3.2.2 Poruchy chování ve školním věku	26
4 SOCIÁLNÍ PATOLOGIE A SOCIÁLNÍ DEVIACE	27
4.1 PROJEVY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ	28
4.1.1 Záškoláctví.....	29
4.2 PREVENCE	33
5 HISTORIE ROMŮ A SOUČASNOST	34
5.1 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ.....	36
PRAKTICKÁ ČÁST	39
6 ZŠ GRAFICKÁ 13	39
6.1 ŠKOLNÍ PORADENSKÉ PRACOVÍŠTĚ	40
6.1.1 Projekt MŠMT „Rozvoj školních poradenských pracovišť“	41
6.1.2 Zákony	42
6.1.3 Školní vzdělávací program.....	42
6.2 SLOŽENÍ PORADENSKÉHO PRACOVÍŠTĚ	42
7 ŘEŠENÍ POVINNÉ ŠKOLNÍ DOCHÁZKY	44
7.1 POSTUP PŘI UVOLŇOVÁNÍ A OMLouvÁNÍ ŽÁKŮ NA ZŠ GRAFICKÁ.....	45
7.2 SOCIÁLNÍ ODBOR PRAHY 5.....	47
7.3 NÁSLEDNÁ PÉČE ŠPP V DALŠÍM STUPNI VZDĚLÁVÁNÍ.....	48

7.4 SOCIOLOGICKÁ ANALÝZA SPOLEČNOSTI GAC S. R. O. – SHRNU TÍ	49
8 KAZUISTIKA	50
8.1 PŘÍBĚH ŽÁKA J.....	50
8.2 SHRNU TÍ.....	54
ZÁVĚR	57
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	59
SEZNAM PŘÍLOH.....	64

ÚVOD

V každé společnosti se najdou jedinci a skupiny, kteří budou mít sklon k patologickému jednání. Nejde vždy o jedince nepřizpůsobivé, mohou být jen sociálně znevýhodnění, selhávající nebo nevyzrálí.

V teoretické části bakalářské práce čtenáře seznamuji s pojmem sociální pedagogika. Dále pokračuji kapitolou o rodině a škole. V rodině probíhá primární socializace, dítě rozvíjí své vztahy k sobě i druhým lidem, k věcem, k okolí... V rodině vzniká naše „já“. Se školní docházkou souvisí problémy, které ovlivňují sociální vývoj dětí. Zejména záškoláctví, krádeže a závislost na návykových látkách se v současné škole i mimo ni dotýkají stále mladších žáků a frekvence výskytu těchto jevů se zvyšuje. Proto se v teoretické části práce zmiňuji o důležitosti správného způsobu trávení volného času v dětství, protože tyto návyky se často přenášejí i do dospělosti. V kapitole o sociální patologii a sociální deviaci jsem se zaměřila na záškoláctví romských dětí. Také z tohoto důvodu jsem nemohla vynechat kapitolu o historii Romů. Důležitým pojmem je i sociální vyloučení. Ani v průběhu posledních 25 let se v majoritní společnosti problematika romského etnika neřeší důsledně. Postupná integrace Romů do majoritní společnosti se často nedaří, což se ukazuje zejména při nástupu romských dětí do 1. ročníku povinné školní docházky.

Téma své bakalářské práce *Sociálně patologické jevy ve školství se zaměřením na záškoláctví u žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí* jsem zvolila, protože si myslím, že jde o jeden z nejzávažnějších problémů v současné škole. Zvolila jsem si ho také proto, že jsem měla možnost absolvovat v rámci studia na střední škole praxi na MŠ a ZŠ Grafická 13, Smíchov – Praha 5. Na této škole se vzdělávají převážně romští žáci a žáci ze sociálně znevýhodněného prostředí. Právě u nich se ve zvýšené míře objevuje záškoláctví spojené s dalšími patologickými jevy (kouření, alkohol, drogy...). Vedení základní školy mi vyhovělo v prosbě získat zde potřebné informace pro bakalářskou práci a spolupracovat s odborníky ze školního poradenského pracoviště (dále ŠPP) i z externích pracovišť. Díky nim jsem zjistila, jaké kroky a postupy se v praxi osvědčují.

Rozsah patologických jevů se neustále zvětšuje na všech typech základních i středních škol. Cílem mé bakalářské práce je proto poukázat na projevy sociálních deviací a rizikového chování ve školním prostředí, přičemž jsem se soustředila

na záškoláctví. Domnívám se, že aby se tyto projevy vyskytovaly v co nejmenší míře, je důležité podporovat školní poradenské pracoviště právě na základní škole, kde je vyšší výskyt romských dětí a dětí ze sociálně vyloučených lokalit. Svou prací chci mimo jiné informovat, jaké dopady má provoz ŠPP na žáky a školu samotnou a upozornit na ojedinělý postup při řešení tohoto patologického jevu. Je velmi důležité udržet provoz školního poradenského pracoviště jako jednu z možných intervencí v oblasti vzdělávání.

V praktické části bych chtěla poukázat na to, že ŠPP na ZŠ Grafická zajišťuje i opatření, která se zaměřují na začlenění všech žáků ZŠ. Speciální pedagog, psycholog, výchovná a kariérová poradkyně i další externí odborníci jsou důležitým pilířem a základem pro tyto žáky. Společně dokážou usměrnit jejich emotivní výstupy a projevy a předcházet sociálně patologickému chování, např. zabraňovat záškoláctví. Děti i rodiče zde nacházejí pomoc, důvěru a zájem. Na řešení problémů ve většině případů spolupracují rodiče i děti. Náplň práce ŠPP je podle mého názoru stěžejní pro realizaci podpůrných opatření, která vedou ke zvýšení úspěšnosti žáků v životě. Pracovníci ŠPP mohou při své práci vycházet z dlouholetých zkušeností a z postupů, které se osvědčily v praxi. Ani přes to není ale bohužel většina z nich finančně zajištěna na dostatečně dlouhou dobu.

Podle mého názoru by měl stát ŠPP více podporovat a finančně jim pomáhat. Mohou tomu pomoci i různé projekty na podporu vzdělávání a pomoc lidem ze sociálně vyloučených lokalit, např. výsledky společnosti GAC spol. s r. o., která se zaměřila na předčasné ukončení povinné školní docházky u dětí ze sociálně vyloučeného prostředí.

Podstatnou část informací a materiálů jsem získala na základě kvalitativních metod (rozhovor s pracovníky ŠPP, pozorování). Přímou sociální interakcí jsem zachytila sdělovaná fakta a mohla jsem rozhovor vést potřebným směrem a důkladně se seznámit s některými postupy. Dále jsem použila metodu pozorování, pomocí které jsem si všímala nezvyklých, zajímavých věcí. Při psaní bakalářské práce jsem také čerpala z odborné literatury, z internetu a ze zákonů ČR, jejíž seznam je uveden na konci práce.

TEORETICKÁ ČÁST

1 HISTORIE SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY

Sociální pedagogika stojí ve své podstatě na dvou základech. Zaprvé je to filozofické myšlení, které vypovídá o složitém vztahu člověka a společnosti. Zadruhé je to sociální práce, příklady péče a starosti o druhé, které doprovází mezilidské soužití.

Už v době antiky si naši předci uvědomovali, že má výchova společenskou povahu a sociální význam. Například Platón kladl důraz na vztah výchovy k přípravě člověka na jeho společenské umístění. Se vznikem křesťanství lze spatřovat prvky sociální pedagogiky ve smyslu sociálního citění a jednání. Cílem bylo odstraňovat morální úpadek dětí a mládeže a zabránit jeho dalšímu šíření. Proto začala vznikat církevní zařízení.

Utopisté T. More nebo T. Campanella viděli ve výchově důležitý prostředek k přeměně stávajícího společenského systému.

Za prvního sociálního pedagoga je nicméně považován až J. H. Pestalozzi, který svými pracemi i praktickou výchovnou činností, při které usiloval o sociální vzestup dosud zanedbávaných vrstev, položil základy této vědy. Své pedagogické názory vyjádřil v románu *Linhart a Gertruda*. Zde formuloval podle Wroczyńskiego (1968) základní pedagogické teze, které později začala rozvíjet sociální pedagogika. Jde o tezi o výchovné úloze prostředí a o tezi o potřebě záměrných činností při utváření kladných podnětů v prostředí. Na základě jeho myšlenek vznikl pedagogický směr, „*který byl nazván pedagogikou sociologickou, jindy v protikladu k pedagogice individuální se používalo názvu pedagogika sociální*“ (KLAPILOVÁ, 2001, s. 7). Pestalozzi však termín sociální pedagogika nikdy nepoužil.

A. Diesterweg použil termín sociální pedagogika ve svém díle *Rukověť vzdělání pro německé učitele*. Historické institucionální kořeny sociální pedagogiky jsou podle Schillinga:

- péče o opuštěné děti a sirotky (12. – 13. století),
  - školy pro chudé (14. – 16. století),
  - sirotčince a polepšovny (17. – 18. století),
  - sociální péče – sociální pomoc dětem a mládeži v novověku (20. století).
- (SCHILLING, 1999 In HRONCOVÁ, 2005, s. 5).

1.1 Historie sociální pedagogiky ve světě

Jako pedagogická disciplína vznikla sociální pedagogika na přelomu 19. a 20. století, v různých zemích se ale vyvíjela odlišně. Velký vliv na ni měl vznik a rozvoj sociologie, která zasáhla pedagogiku tím, že začala považovat vliv prostředí, především společenského, za rozhodující faktor při utváření osobnosti.

Největší tradici má sociální pedagogika v Německu, za jejího zakladatele je často považován Paul Natorp. Ten byl kritikem individuální pedagogiky a tvrdil, že člověk není bez spojitosti se společností člověkem. Tudíž ani výchova nemůže probíhat mimo společnost.

Sociální pedagogika se ale rozvíjela také v Polsku. Za zakladatelku oboru je považována H. Radlińska, podle níž jsou předmětem sociální pedagogiky vlivy prostředí působící na proces výchovy. Po 2. světové válce vznikla první katedra sociální pedagogiky na univerzitě v Lodži. Její vedoucí se stala právě Radlińska. Polská sociální pedagogika poukazovala na negativní společenské jevy. V 90. letech došlo k velkému rozvoji oboru, který se nyní studuje na mnoha univerzitách. Polská sociální pedagogika proto dokáže analyzovat a řešit řadu aktuálních společenských problémů (nezaměstnanost, bezdomovectví, agresivitu dětí a její prevenci, trávení volného času, problematiku rodiny aj.). Klade důraz na otázky výchovy a sociálního prostředí a vytváří náhled na institucionální a volnočasové výchovně-vzdělávací působení.

1.2 Historie sociální pedagogiky v ČR

O rozvoj sociální pedagogiky se zasloužil především G. A. Lindner, a to v 19. století. Jeho dílo *Pedagogika na základě nauky o vývoji přírodním, kulturním a mravním* můžeme považovat za základ teoretické koncepce české sociální pedagogiky. V něm rozvíjel své názory na sociální funkci výchovy a použil pojem „sociální pedagogika“. Zdůrazňoval zde výchovu člověka pro život společenský, ne jen pro konkrétní povolání a určitou profesionální roli. Usiloval o demokratizaci výchovy a co nejširší zpřístupnění školy a vzdělání všem (KRAUS, 2008).

V období první republiky u nás nebylo žádné samostatné zařízení, které by se zabývalo sociální pedagogikou. Podobným otázkám se ale věnovali I. A. Bláha a S. Velinský. Bláha se věnoval vyznačování rozdílů mezi pedagogikou sociální a sociologickou a problematice prostředí. S. Velinský se ve svém díle *Individuální základy sociální pedagogiky* pokusil o vymezení oboru a jeho úkolů. Za předmět sociální pedagogiky považoval rozvoj všech dispozic osobnosti, které se mění pod vlivem prostředí. V jeho pojetí tedy pedagogika splývá s celou pedagogikou.

Jelikož u nás byla sociologie do 60. let potlačována, přestala se rozvíjet i sociální pedagogika. Proto v Čechách ani na Slovensku nevzniklo do té doby žádné zásadní oborové dílo. Změny nastaly až v 60. letech, kdy se díky politickému uvolnění otevřela možnost opět rozvíjet tyto zakázané obory. Např. Karel Galla se ve svém díle *Úvod do sociologie výchovy* zabývá různým pojetím sociální pedagogiky. Kraus (2007a, s. 136) vysvětluje, že Galla se zasloužil o oživení sociologie a sociologie výchovy, avšak „tím předznamenal další vývoj v celé této oblasti u nás, tedy nastínil zřetelně potřebu a rozvoj sociologie výchovy a současně jakousi zbytečnost sociální pedagogiky“. Tímto způsobem pokračoval i další vývoj a ke konstitování sociální pedagogiky jako vědní disciplíny tedy nedošlo.

Hroncová (2005) popisuje, že sociální pedagogice se na Slovensku věnoval O. Baláž. Zdůrazňuje také překlad Wroczyňského *Sociální pedagogiky* (1968), která se stala základní učebnicí sociální pedagogiky na vysokých školách a ovlivnila směřování tohoto oboru na Slovensku i v Čechách. Kraus (2007a) však podotýká, že po celá 70. a 80. léta nacházíme spíše jen pokusy o užití tohoto termínu. Skutečně se u nás k sociální pedagogice hlásil pouze M. Přadka, který ve své práci *Výchova a prostředí* popisuje sociálněpedagogické trendy v západní Evropě od konce 50. let

a přináší dosud nepublikované informace o sociální pedagogice v zahraničí (KRAUS, 2007a).

Společenská změna po roce 1990 byla zásadním zlomem i pro československou sociální pedagogiku. V té době se tento termín začal používat v různých významech. Kraus uvádí čtyři tyto významy:

- **metodologický význam** – sociálně-pedagogický přístup k výchovnému procesu jako sociálnímu jevu odrážejícímu všechny proměny společnosti,
- **jako pedagogická disciplína** – zaměřuje se na výchovný proces a výchovné oblasti s dominantním vlivem prostředí, tedy mimo vyučování, ve volném čase, mimoškolních výchovných institucích, dětských a mládežnických organizací,
- **jako studijní (profesní) obor** – postupně se začal studovat na různých fakultách VŠ,
- **jako vyučovací předmět** – měl různorodý obsah (KRAUS, 2007a).

Polistopadový vývoj sociální pedagogiky můžeme označit za neustálený, protože nabýval různých významů.

1.3 Současná situace

Ani v zahraničí není vymezení sociální pedagogiky jednotné. Zaměřuje se na jedince nepřizpůsobivé (děti, mládež, dospělí lidé) a na problémy péče o opuštěné děti. Zabývá se oblastmi mimoškolní a mimorodinné výchovy, celoživotní výchovy a problematikou sociální práce v terénu.

Kraus (2007a) uvádí, že v období po roce 1990 došlo k největšímu rozvoji české sociální pedagogiky. Jde tedy o obor u nás poměrně mladý, avšak lze říci, že má v současné době dostatek materiálů, poznatků i odborné zázemí k tomu, aby se mohl deklarovat jako studijní obor i jako pedagogická disciplína mající svůj předmět zájmu, cíle, funkci i obsah.

V německy mluvících zemích má sociální pedagogika delší tradici. Je proto nutné věnovat naší sociální pedagogice více pozornosti v teoretickém rozpracování i v oblasti praxe. Jde hlavně o zpřesnění předmětu, terminologie, ujasnění vztahu k jiným vědám, vymezení prioritních problémů a profesiogramu sociálního pedagoga. V Česku je tedy kolem sociální pedagogiky stále spousta otazníků, na které je třeba

hledat odpovědi. Zároveň je důležité, aby si sociální pedagogika vybuodovala pozici mezi ostatními vědami a zajistila pevné postavení mezi ostatními profesemi.

Proměna společensko-politické situace po roce 1989 přinesla do pedagogických věd nové impulzy a sociální pedagogika si postupně začala vymezovat své samostatné postavení, i když vzniklo mnoho pojetí a výkladů obsahu oboru. Sociální pedagogika jako studijní obor se postupně formuje v souladu s tím, jak se konstituuje sociální pedagogika jako vědní disciplína. V 90. letech 20. století se sociální pedagogika začala prosazovat jako samostatný obor. Tradiční pracoviště, na nichž můžeme obor studovat, jsou např. Univerzita v Hradci Králové, Karlova univerzita v Praze, Masarykova univerzita v Brně, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně).

2 SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA JAKO VĚDECKÁ DISCIPLÍNA

2.1 Definice sociální pedagogiky

Nelze určit jedinou definici sociální pedagogiky, která by přesně vymezovala široký okruh problémů, kterými se tato disciplína zabývá. Stejně jako v zahraničí, tak i u nás existují různé linie chápání tohoto oboru a různá vymezení této disciplíny. V následující kapitole uvedu podle mého názoru nejdůležitější definice českých a slovenských autorů, kteří se zabývají sociální pedagogikou.

Podle *Pedagogického slovníku* je sociální pedagogika aplikovaným odvětvím pedagogiky, „jež se zabývá širokým okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikovou a sociálně znevýhodněnou skupinu mládeže a dospělých“ (PRŮCHA, WALTEROVÁ, MAREŠ, 2001, s. 217). Podle zmíněných autorů mezi hlavní okruhy problémů sociální pedagogiky patří poruchy rodiny a rodičovství, náhradní rodinná péče, týrané děti a jejich sexuální zneužívání, delikvence a agresivita mládeže, drogová závislost, dětská prostituce a pornografie, resocializace a reedukace trestaných osob a další.

Podle *Slovníku sociální práce* je sociální pedagogika odbornou disciplínou, která se zabývá „rozpoznáváním sociálních činitelů ohrožujících vývoj člověka a uplatňováním postupů, jež vyvažují jejich nepříznivé působení“ (MATOUŠEK, 2003, s. 210).

M. Hradečná chápe sociální pedagogiku jako hraniční obor, který využívá východisek sociologických, psychologických, sociálněpsychologických, sociálněpolitických a pedagogických. Podle Hradečné překračuje dimenze omezené školou a zahrnuje „*jak makrosociální hlediska výchovy (povahu společnosti, celkový kulturní a politický stav společnosti včetně hodnotových systémů), tak hlediska mikrosociální (týkající se zejména nejbližšího životního prostředí jedince – rodiny, školy, sociálních skupin aj.)*“ (HRADEČNÁ, 1998, s. 7).

Z. Bakošová považuje sociální pedagogiku za hraniční vědní disciplínu mezi pedagogikou a sociologií. Bakošová vidí úlohu sociální pedagogiky v hledání optimálních forem pomoci člověku v jeho životní dráze, v utváření hodnotných výchovných podnětů a v kompenzování nedostatků prostředí. Sociální pedagogika má uplatnění všude tam, kde rodina a škola ztratily svoji funkci a kde se vyskytly různé společenské problémy.

L. Hřebíček definuje sociální pedagogiku jako „*soubor teoretických principů, teorií, obsahových úkolů, specifických metod, forem, prostředků, institucí, jejichž prostřednictvím se podporuje u jednotlivců i celých vrstev lidí kompetentnost pro uspokojivou realizaci jejich životních trajektorií v kontextu individuálních předpokladů, zájmů i v souladu s objektivními společenskými možnostmi*“ (HŘEBÍČEK, 2000, s. 16).

2.2 Užší a širší pojetí sociální pedagogiky

Z výše uvedených definic sociální pedagogiky českých a slovenských autorů je patrné, že při vymezování sociální pedagogiky se lze z hlediska šíře obsahu i objektu zájmu setkat s užším a širším pojetím této vědní disciplíny.

Užší pojetí počítá se zaměřením sociální pedagogiky na problematiku tzv. sociálně patologických jevů a na jedince či skupiny, jež pro společnost představují z tohoto hlediska riziko. Předmětem zájmu jsou tedy skupiny a jedinci sociálně znevýhodnění či ohrožení (např. v souvislosti s chudobou, nezaměstnaností, se sociálními deviacemi apod.) a cílem je pomoc těmto jedincům a skupinám a jejich výchova k svépomoci.

V širším pojetí je sociální pedagogika považována za multidisciplinární obor, který se orientuje na celou populaci. Příkladem tohoto pojetí může být německý autor

J. Schilling, který chápe sociální pedagogiku jako pomoc všem věkovým kategoriím v různých životních situacích. Předmětem sociální pedagogiky je v tomto pojetí vytváření souladu mezi individuálním a společenským, usnadňování procesu enkulturace a socializace a pomoc při utváření optimálního způsobu života nejen u ohrožené, ale i u zdravé populace. Jde zejména o posilování pozitivních společenských i individuálních projevů prostřednictvím výchovy a vzdělávání. Širší pojetí předpokládá komplexní přístup, a proto takto chápaná sociální pedagogika vychází z poznatků dalších vědních oborů a navazuje na ně.

2.3 Vymezení předmětu sociální pedagogiky

Ani v současnosti nemá sociální pedagogika jednoznačně vymezen svůj předmět zkoumání. Různí autoři se přiklánějí k rozdílným pojetím a preferují odlišné pohledy na obsah této disciplíny.

Podle Krause (2008) existují dvě hlavní oblasti, na které by se měla sociální pedagogika zaměřit. Je to sociálně pedagogická prevence a následně sociálně pedagogická terapie.

Sociálně pedagogická prevence představuje teoretickou analýzu výchovy. Klade velký důraz na prostředí, které má největší vliv na rozvoj osobnosti. Prevence se týká výchovných aspektů v prostředí rodiny nebo ve vrstevnických skupinách. Důležité je i vyhledávání lidí, u kterých by se dalo očekávat sociálně patologické jednání.

Sociálně pedagogická terapie se zaměřuje na určité problémové skupiny. Jedná se o specifické postupy u lidí, kteří pro společnost mohou představovat určité problémy (přistěhovalci, nezaměstnaní, trestaní aj.).

K oběma oblastem se váže i činnost příslušných institucí. Prevencí se zabývají různá protidrogová centra, střediska prevence pro děti a mládež, linky důvěry apod. Na terapii jsou zaměřené léčebny, výchovné ústavy aj.

V českém prostředí uvádí konkrétní problémy, kterými by se měla zabývat sociální pedagogika, J. Průcha:

- poruchy rodiny a rodičovství,
- náhradní rodinná výchova a ústavní výchova dětí a mládeže,
- vzdělávání dětí uprchlíků a imigrantů,

- týrané, zneužívané a zanedbávané děti,
- děti ohrožené drogami a sociokulturní deprivací,
- sociální klima školy a psychosociální deviace ve školním prostředí,
- školní fobie,
- delikvence a agrese mládeže,
- kriminogenní skupiny a subkultury mládeže,
- dětská prostituce a pornografie,
- dodržování práv dítěte,
- resocializace trestaných osob, korektivní a převýchovné postupy

(PRŮCHA, 2000, s. 90).

Podobný výčet uvádí také Hřebíček (2000), který považuje za jeden ze základních okruhů zájmu sociální pedagogiky okruh sociálních jevů patologického charakteru, např. drogově závislé, patologické formy prožívání volného času, agresivitu, kriminalitu mládeže a dospělých, bezdomovectví, rasovou nesnášenlivost apod. Podle Hřebíčka by se sociální pedagogika měla také zaměřit na řešení problémů společenského charakteru, jako jsou masová nezaměstnanost, emigrace, imigrace, chudoba, nerovnost ve vzdělávacích, profesních a sociálních příležitostech.

Sociální pedagogika jako pedagogická disciplína se věnuje především výchovným problémům patologického charakteru. Jejím předmětem tedy nejsou pouze sociálně patologické jevy. Obsah sociální pedagogiky nelze zužovat jen na tuto problematiku, ale je třeba vycházet z širšího vymezení jejího předmětu. Důležité je zaměření sociálněpedagogické práce na otevírání a analyzování příčin a podstaty problémů a také na řešení jejich následků.

2.4 Aktuální témata sociální pedagogiky

Širší pohled na obsahové vymezení sociální pedagogiky zastává Kraus (2008), přičemž uvádí výčet významných aktuálních témat pro sociální pedagogiku. Sociální pedagogika by se podle něj měla zabývat:

- sociální podmíněností výchovného procesu,
- výchovou jako součástí procesu socializace,
- vztahy mezi prostředím a výchovou,

- charakteristikou konkrétních prostředí,
- působením médií na výchovný proces,
- způsobem života a jeho utvářením,
- životními a výchovnými situacemi, krizovými situacemi a jejich řešením,
- profesí sociálního pedagoga,
- prací sociálních pedagogů v terénu,
- sociálně výchovným působením v minoritních a rizikových skupinách, prací s komunitami,
- probací a mediací,
- pomáháním, dobrovolnickou prací,
- metodami sociálně výchovného působení.

3 RODINA A ŠKOLA

3.1 Rodina

Rodina je vnímána jako základní jednotka lidské společnosti. Funguje jako primární společenská skupina osob spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou zodpovědní za péči a výchovu svých dětí. (DUNOVSKÝ, 1986)

Výchova dítěte byla vždy jedním z hlavních smyslů rodinného života. „*Rodina je základem společnosti, jaká rodina – takové děti.*“ (HELUS, 2007, s. 135) V rodině probíhá v dětství primární socializace. Jde o první kontakt dítěte se společností a kulturou. Probíhá zde komunikace a identifikace mezi rodinnými příslušníky a jinými osobami. Dítě rozvíjí své vztahy k sobě i druhým lidem, k věcem, k okolí... V rodině vzniká naše „já“. Rodinné prostředí působí na výchovu a socializaci dítěte řadou aspektů. Jde například o momenty vztahové (úplnost či neúplnost rodiny, její struktura, sourozenci, prarodiče, výchovný styl v rodině, komunikace aj.), dále i o aspekty materiální (vybavení rodinného prostředí, jeho podnětnost) a sociálně-kulturní (např. vzdělání a zaměstnání rodičů). Všechny tyto aspekty působí na dítě a ovlivňují přímo či nepřímo jeho hodnoty, postoje a vzorce chování. Život v rodině je pro každého nepostradatelný a velmi důležitý. Rodina nás ovlivňuje a směřuje do života dobrým či horším směrem. Okolí nás také může ovlivnit, ale to, co se naučíme v rodině,

si neseme do života. Kvalita našeho života závisí tedy z velké části na tom, v jaké rodině vyrůstáme.

V naší společnosti existuje mnoho typů rodin. Například Helus (2007, s. 137) ve své knize *Sociální psychologie rodiny* rozděluje současnou rodinu takto:

- rodina nukleární – skládá se z několika málo lidí, kteří tvoří jádro,
- manželská – partnerská / manželská dvojice, která je sezdána či nesezdána,
- dvougenerační – z velké rodiny se vyčlenila centrální vztahová zóna. Citová blízkost v rodině,
- privátní individualizace – vývoj jedince jako svébytné bytosti. Nedodrжуje tradice, zvyky, rozhoduje se sám, nese za své rozhodnutí zodpovědnost.

Helus (2007, s. 170–177) říká, že rodina ovlivňuje socializaci a vývoj dítěte také svou strukturou. Patří sem především neúplná rodina a sourozenectví.

Neúplná rodina je rodina, kde chybí otec nebo matka. Otec bývá často kompenzován jinými muži v rodině (dědeček, strýc, matčin nový přítel). Může se jednat o rozvod či ovdovění.

U Sourozenectví často dochází k napodobování staršího sourozence, čímž mladší získává bohaté zkušenosti. Učení se vzájemnému respektu je velice důležité, sourozenectví s sebou nese totiž i konflikty (žárlivost, vztek, agresie). Rodiče ho učí tyto aspekty ovládat. Sourozenci si ve středním školním věku a adolescenci navzájem zprostředkovávají přirozený vstup do světa kolem sebe. Problémem ovšem je, pokud mají rodiče hodně dětí, ale nemohou se o ně plně starat. Výchovu mladších dětí pak přebírají starší sourozenci. Důležité je ale každému z dětí poskytnout stejný přístup k socializaci a výchově.

Každá rodina by měla plnit své funkce, např. naučit jedince správným vzorcům chování. Funkčnost rodiny má na vychovávaného jedince obrovský vliv a ovlivňuje jeho vývoj. Rodina proto musí být funkční ve všech směrech. Helus (2007, s. 152–153) rozděluje rodinu dle funkčnosti:

- rodiny stabilizovaně funkční – kvalitní socializační podmínky,
- funkční rodiny s přechodnými či méně vážnými problémy – těchto rodin je většina, své problémy dokážou řešit sami. Jde např. o finanční nouzi, zásah prarodičů do rodiny, potíže s dětmi aj.,

- rodiny problémové – problémy v rodině ->krise v rodině, hrozí rozpad, rozchod → hledání pomoci,
- dysfunkční rodiny – děti jsou vážně ohroženy, protože je nějaká funkce rodiny dlouhodobě narušena (např. kvůli alkoholismu, psychickým poruchám) → rozchod – působí obrovské následky,
- rodiny afunkční – podle Metějčka (1992 In Helus, 2007) „označení afunkční znamená, že rodina neplní vůči dítěti svůj účel a dítě vysloveně ohrožuje“.

Rodina tedy neplní žádné své funkce. Dochází často k týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. Dítě je z rodiny odebráno a umístěno do ochranné péče.

Kraus a Poláčková (2001, s. 79–80) rozlišují funkce rodiny tímto způsobem:

- biologicko-reprodukční funkce – rození dětí,
- sociálně-ekonomická funkce – výrobní a spotřební činnosti rodiny,
- socializačně-výchovná funkce – základní normy a chování ve společnosti.

Rodina by tedy neměla zapomínat na roli a fungování rodičů, rodinné vztahy, komunikaci, řešení konfliktů a problémů.

V současné rodině se objevuje mnoho problémů, např. vysoká rozvodovost, která se dotýká nezletilých dětí. Zvyšuje se také počet dětí narozených mimo manželství, narůstá počet neúplných rodin, zvyšují se počty týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí. U dětí a mladistvých se objevuje vysoká sebevražednost, kriminalita, agresivita a další společensky nežádoucí jevy. Dále se zdůrazňuje špatná ekonomická situace mladých rodin (trvalý nedostatek bytů, nezaměstnanost). Všechny tyto jevy ovlivňují funkce rodiny.

Neplní-li rodina potřebné funkce a nenaplní-li potřeby vychovávaného jedince, jedná se o rodinu dysfunkční. V dnešní době se dysfunkční rodiny objevují stále častěji. V takovém typu rodiny jeden či více členů produkují nezdravé chování (např. rodiče užívají návykové látky). Rodina se tak může dostat do mnoha problémů, stává se zatíženou a nefunkční. Do problémově zatížených rodin patří (Helus, 2007) například:

- nezralá rodina – Jde o nezralé a nezkušené mladé rodiče. Rodičovství je mnohdy nepříjemně zaskočí, dítě je nechtěné. Rodiče jsou nezralí v oblasti zkušeností, citů, mají ekonomické a sociální problémy,

- přetížená rodina – Dítě má vše, včetně milujících rodičů, ale přesto strádá, protože cítí přetíženost ze strany rodičů (narození dalšího dítěte, konflikty, nemoc v rodině, citové strádání, bytové a ekonomické problémy). Narušenost rodiny způsobená přetížením je dočasná,
- ambiciózní rodina – Zde se jedná spíše o materiální zabezpečení, nikoliv citové. Děti samy neumějí vyjádřit, co jim vlastně chybí, a rodiče si myslí, že mají vše a mají se nejlépe, jak mohou,
- perfekcionistická rodina – Dítě je tlačeno k vysokým cílům a nejlepším výkonům, aby bylo lepší než jiní. Vzniká tím vyčerpanost, úzkost a strach dítěte, že něco nezvládne (s tím souvisí podceňování se a malé sebevědomí),
- autoritářská rodina – Vztahy k dítěti jsou omezeny na zakazování a příkazování, nepřihlíží se k potřebám dítěte samostatně se rozhodovat a nést zodpovědnost. Rodiče nepovažují za důležité názory a zájmy dítěte. Časté jsou tresty a potlačení přirozeného rozvoje osobnosti,
- rodina nadměrně liberální a improvizující – Tato rodina je typická tím, že dítě nemá dostatek řádu a programu, má nadměrnou svobodu a nudí se. Rodiče se moc nezajímají o jeho vývoj ani o jeho osobu. Děti si jdou svou (často špatnou) cestou (alkoholismus, kriminalita),
- odkládající rodina – Rodiče mají tendenci své dítě stále někomu dávat a odkládat je, kdykoli mají příležitost. Děti tak nevnímají své povinnosti, nemají vztah k domovu, citově strádají.

Aby rodina fungovala tak, jak má, musí fungovat sociální vztahy mezi členy rodiny a následně také vztahy se společností, která se kolem dítěte nachází. Pro funkci vzájemných vztahů jsou důležité především uspokojení potřeb jedince, empatie, pomoc, vzájemná úcta, pochopení a láska.

3.2 Škola

Každá škola má nějakou kulturu. Tato kultura je souborem charakteristik, jimiž můžeme popsat duši školy, která se ovšem těžce vystihuje. Někteří v nich vidí hodnotu lidí, organizaci práce, přesvědčení o sobě a druhých, jaké oblečení je přijatelné či nepřijatelné, způsob rozhovoru (co si kdo ke komu dovolí) aj. Kultura se váže

na konkrétní tradice dané školy, rozvíjí se a kultivuje nebo potlačuje některé negativní projevy. Pro toho, kdo chce rozvíjet kulturu školy, je důležité vztahovat se k něčemu konkrétnímu. Z toho vyplývá, že škola se dá kultivovat jen přes konkrétní činnosti, které lidé považují za důležité, a proto se jimi zabývají. Nejdůležitější zřejmě je, jaké cíle si chceme stanovit, co má prioritu a co je podstatné pro všechny ve škole. Na hlavních cílech školy by se měla shodnout většina a veškeré změny by se měly týkat jak učitelů, tak i rodičů a žáků.

Každý chce patřit k nějaké skupině vrstevníků a být jimi oceňován, proto v oblasti postojů k sociálně patologickým jevům působí spolu s módními směry a trendy i vliv vrstevníků. Důležitá je proto aktivní podpora všech pozitivních způsobů trávení volného času. Řada rodičů ale nemá dostatek financí na zájmovou činnost svých dětí, např. sporty jsou v dnešní době často velmi nákladné. Rodiče mají proto tendenci tyto věci odsouvat stranou. Měli by si ovšem uvědomit, že preventivní účinek těchto aktivit se rozhodně vyplatí. Nejlepší prevencí proti sociálně patologickým jevům totiž je, když je dítě zaujato určitým koníčkem a prostředím, které je s touto aktivitou spojeno. Ve školách je sice řada nabídek zájmových kroužků a sportovních aktivit, ale důležitý je také zájem rodičů, protože dítě vnímá jejich postoj velmi intenzivně.

Za jedno z neefektivnějších na školách a v komunitě je považována prevence. Děti jsou neobyčejně vnímavé a mají vyvinutou schopnost rozlišovat dobré a špatné. Nevhodné reakce mohou způsobit „zabrdění“ komunikace. Pokud mají dobře ujasněný hodnotový systém, dokážou se správně orientovat a jednat v zátěžových situacích. Sociálně patologickým jevům lze předcházet především podporou pozitivní aktivity dítěte a utvářením onoho pevného hodnotového systému. Je také nutné dávat pozor na pokrytecké chování, nezlehčovat problémy dětí a nezesměšňovat je.

„Zájmy a aktivity jedince navazují na hodnotovou orientaci, kulturu a způsob života jeho rodiny. Prostřednictvím dítěte, mladého člověka a mladé generace rodina a společnost reprodukuje své aktivity a hodnoty na úrovni adekvátnější nové sociální skutečnosti a inovují své zájmy a aktivity.“ (SAK, 2000, s. 133)

Vedle rodiny a lokálního prostředí je významným socializačním činitelem školní prostředí. Ve škole probíhá tzv. sekundární socializace. Zde se projevují pozitivní i negativní efekty rodinného působení a ovlivňují předpoklady k úspěchům ve vzdělávání. Škola tvoří soubor materiálních a sociálních podmínek, v nichž je dítě

vystaveno přímému výchovnému působení (vyučování) a nepřímému ovlivňování (sociální klima školy).

Sociální klima školy zahrnuje sociální vztahy mezi učiteli a žáky, vymezení práv a povinností žáků a učitelů a organizační rámec celé instituce. Důležité jsou také materiální podmínky (budovy a jejich vybavení, učební pomůcky, osvětlení, zařízení pro relaxaci a stravování atd.).

Dalším faktorem jsou sociální vztahy. Velký vliv na žáka a jeho vztah ke školní práci má osobnost učitele. Záleží i na osobních vlastnostech učitele, díky kterým má se žáky dobrý či špatný vztah. Učitel má možnost svými postoji, požadavky a jednáním působit na vztahy ve třídě. Vztahy jsou ovšem závislé i na individuálních vlastnostech a zkušenostech žáků. Pozice každého žáka ve třídě se odvíjí od jeho vztahu ke školnímu prostředí, objevuje se např. tzv. popularita určitých dětí. Žáci, kteří jsou ve škole uznáváni za populární, se cítí spokojeně, sebejistě, nemají konflikty s okolím a nejsou kritizováni. Naopak u tzv. izolovaných žáků je nutné rozlišovat jedince odvržené společností vrstevníků od těch, kteří se izolují dobrovolně. Postupem času se u těchto jedinců může objevovat nedůvěra, podezírání, zlost a agresivita. Citlivý učitel může tuto situaci ovlivnit a ochránit i silně izolované jedince. Atmosféra třídy ovlivňuje vytváření určitých forem a vzorů chování, na celkové atmosféře školního prostředí se ale kromě toho také podílí spolupráce s rodinou. Dle Průchy (2000, s. 170): „*Škola a rodina musí spolu komunikovat a kooperovat. To znamená, že rodiče nemají být jen pasivními pozorovateli toho, jak škola kultivuje jejich děti, ale mají se školou spolupracovat, pomáhat jí při edukaci. To se nejvíce týká dětí ve škole neúspěšných.*“

3.2.1 Vrstevnická skupina

V životě každého člověka hrají významnou roli vrstevníci. Děti i mladiství se vyvíjejí právě kontaktem s osobami v nejbližším sociálním okolí. I když dítě potřebuje pro svůj sociální rozvoj komunikaci a interakci s lidmi všech věkových kategorií (rodiče, prarodiče, sourozenci, vrstevníci), je vrstevnická skupina pro jedince velmi důležitá a musí mu vyhovovat. Jedinec se chce stát jejím členem a uspokojovat zde své potřeby.

Rozdělení podle Procházky (2013, s. 119) vypadá následovně:

Rozdělení podle velikosti:

- malá vrstevnická skupina (typická intimitou vztahů, komunikací tváří v tvář; je to např. kamarádská parta, sportovní oddíl, parta delikventů),
- velká (neumožňuje hluboké vzájemné poznání, navázání blízkých osobních vazeb, spojující cíle jsou obecné, určují základní rámce, normy a pravidla vztahů; jde např. o studijní ročník).

Rozdělení podle vzniku:

- neformální (impulzem pro vznik je touha po uspokojování lidských potřeb ve vztahu k druhým i sobě, rozvoj přátelství; je to např. parta spolužáků, přátelé v zaměstnání),
- formální (impulz pro vznik přichází zvenčí, cíle, normy, pravidla chování, role a kontrola jsou určeny vnější autoritou; např. školní třída při svém vzniku).

Rozdělení podle struktury:

- homogenní (skupina je složená z jedinců z různých pohledů stejných, např. společné pohlaví, věk, sociální postavení),
- heterogenní (skupina s různorodou strukturou, v mnoha směrech nesourodá).

Rozdělení podle vztahu skupiny a jednotlivce:

- referenční (skupina, ke které se jedinec hlásí a chce se stát jejím členem, uspokojit zde své potřeby, skupina má na něj vliv),
- členská (skupina, se kterou se jedinec neztotožňuje, osobní účast v takové skupině pro něj není podstatná; např. rybářský svaz).

Skupina vrstevníků je tedy důležitá pro rozvoj zralé osobnosti. Umožňuje totiž uspokojení potřeby být akceptován. Jedinec, který se chce stát členem vrstevnické skupiny, si musí osvojit cíle, hodnoty a normy dané skupiny a také si nějak v této skupině vydobýt svou pozici. Poté získává ve skupině svou roli, která závisí na jeho osobních kompetencích a kvalitách. Jedinec se učí prosazovat určitý názor, řešit konflikty, tolerovat potřeby ostatních nebo se vyrovnávat s nespravedlností. Společenským problémem se ovšem stávají skupiny sociálně deviantní. V současné společnosti neustále narůstají deviantní projevy, snižuje se věk pachatelů trestné činnosti a narůstá organizovaná trestná činnost.

Posledním obsahem socializace je ochota vystavit se mechanismům sociální kontroly. Socializační mechanismy fungují pozitivně i negativně a můžou vést

k seberozvoji i k destrukci jedince. Na vrstevnickou skupinu působí samozřejmě i prostředí, ve kterém se pohybuje (město, vesnice, škola aj.). Je důležité děti a mladistvé vést ke zdravému životnímu stylu prostřednictvím preventivních programů.

3.2.2 Poruchy chování ve školním věku

Chování, při němž dochází k porušování sociálních, etických a právních norem.

Asociální chování neboli nespolečenské chování znamená, že jedinec svým chováním poškozuje především sám sebe. Patří sem např. útěky, toulky, sebepoškozování, záškoláctví, formy závislostního chování a jiné.

Antisociální chování je chování zaměřené proti společnosti, jedinec se dostává do konfliktu se zákonem. Patří sem např. krádeže, vandalismus, trestná činnost.

Disociální chování je chování pohybující se na hranici normy. Má přechodný charakter a může přejít např. do asociálního chování. Patří sem např. nekázeň a neposlušnost.

Chování na psychopatologické bázi je sociální chování, mezi které patří např. kleptomanie, pyromanie, sexuální aberace.

V současné době vycházíme z MKN 10. Jedná se o vzorec chování, který se opakuje, trvá nejméně 10 měsíců a porušuje sociální normy a sociální očekávání přiměřená věku dítěte. Projev se musí opakovat několikrát v průběhu roku, musí zde být 3 symptomy a 1 z nich musí být přítomný v posledním půlroce. Mezi symptomy patří: agrese k lidem a zvířatům (fyzická agrese, vyhrožování, zastrasování), destrukce majetku (ničení majetku, zakládání požárů), nepoctivost, krádeže (padělání peněz, vloupání), vážné porušování pravidel (opakované útěky z domova, časté záškoláctví).

Dále se můžou objevit poruchy chování se špatnou prognózou. To je chování, které je neměnné, trvalé. Objevuje se často v dysfunkčních rodinách.

Dezinhibovaná přichylnost v dětství je spojená se společenstvím, kde dítě žije. Vzniká v prvních 5 letech dítěte, její příčiny mohou být perinatální (před porodem a krátce po něm), ekonomická situace v rodině, nevytvoření pevného vztahu mezi dítětem a vychovávajícím aj.

Nesocializovaná porucha chování znamená trvale disociální chování. Toto chování je obranou a náhradním způsobem uspokojování základních psychických

a fyzických potřeb. Jeho projevy jsou např. hrubost, agresivita, ublížení na zdraví, podvody, nedostatek citu, empatie, absence pocitu viny.

Porucha opozičního vzdoru se objevuje u jedinců mladšího školního věku do deseti let. Jedná se o trvalé porušování sociálního chování. Dítě má nízkou frustrační toleranci a je podezřívavé. Častěji se vyskytuje u chlapců.

4 SOCIÁLNÍ PATOLOGIE A SOCIÁLNÍ DEVIACE

V dnešní době je pojem sociálně patologický jev spojován s pojmem rizikové chování. Rizikové chování označuje vzorce chování, které mohou vést k nárůstu výchovně-vzdělávacích, zdravotních, sociálních a jiných rizik pro jedince i pro společnost. Sociálně patologické jevy porušují hodnoty a normy dané společností a ohrožují tak její bezkonfliktní soužití.

Sociální patologie je obor multidisciplinární. Vychází z mnoha oborů, např. ze sociologie, speciální psychologie, pedagogiky, lékařství aj. S tímto pojmem pracuje celá řada autorů. Jedná se o objektivní existenci „*chorých, nenormálních, všeobecně nežadoucích společenských javov*“ (ONDREJKOVIČ, 2000 In PROCHÁZKA, 2012, s. 134). Je to tedy souhrn takového chování, které je pro společnost nežádoucí, protože porušuje sociální, morální a právní normy společnosti. „*Sociálně patologickým jevem se obecně rozumí takové chování jedince, které je charakteristické nezdravým životním stylem, nedodržováním nebo porušováním sociálních norem, legislativy a etických hodnot, chování a jednání, které vede k poškozování zdraví jedince, prostředí, ve kterém žije a pracuje, a ve svém důsledku pak k individuálním, skupinovým či celospolečenským poruchám a deformacím.*“ (POKORNÝ, TELCOVÁ, TOMKO, 2003, s. 4)

Sociální deviace je odchylka chování od sociální normy, kdy dochází k porušení formálních či neformálních nároků kladených na lidské chování v určité společnosti (MUNKOVÁ, 2001). Je to širší pojem než sociální patologie. Spojuje chování s určitou kulturou a subkulturou, s proměnlivostí prostředí a s vlivem životních situací, které v určitém prostředí a čase prožívají konkrétní lidé.

Způsob klasifikování sociálních norem ve vztahu k sociálnímu chování je podle P. Ondrejkoviče:

Typy chování:

- normokonformní je chování, které je v souladu s normami dané společnosti,
- nonkonformní je chování nápadné, provokující, které je ještě v rámci tolerančního limitu,
- deviantní – disociální, asociální a antisociální, delikventní, kriminální.

(ONDREJKOVIČ, 2000 In PROCHÁZKA, 2012, s. 136)

Tam, kde existuje sociální norma, existuje i sociální deviace a zároveň musí existovat i sociální kontrola, která vede k dodržování pravidel sociálních norem.

Sociálně patologické jevy jsou klasifikovány podle stupně jejich závažnosti či nebezpečnosti. Toto dělení slouží pro názornost, protože hranice mezi mnohými problémy je ve skutečnosti velmi nízká.

4.1 Projevy rizikového chování ve školním prostředí

Ve škole a školských zařízeních se lze setkat se sociálně patologickými jevy, které řeší pedagogové ve spolupráci s poradenským zařízením, výchovnými poradci a metodiky prevence sociálně patologických jevů. V některých případech zasahuje i Policie České republiky. Nejčastějšími sociálně patologickými jevy jsou záškoláctví, kouření, drogy, krádeže aj. V současné škole se sociálně patologické jevy dotýkají stále mladších žáků a jejich výskyt se zvyšuje. V této kapitole se budu zabývat charakteristikou a trendy sociálně patologických jevů, které ovlivňují fungování školy. Ve své práci se nejvíce zaměřím na záškoláctví.

Rozdělení podle Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č. j. 21291/2010-28. Tento materiál obsahuje rámec pro preventivní aktivity sociálně patologických jevů.

Typy rizikového chování podle MŠMT:

- záškoláctví,
- závislostní chování – užívání všech návykových látek, gambling, netolismus,
- rizikové sporty, rizikové chování v dopravě,
- agrese, šikana, kyberšikana, vandalismus, homofobie, rasismus, xenofobie, intolerance,
- negativní působení sekt,

- sexuální rizikové chování,
- spektrum poruch příjmu potravy aj. (MŠMT, online, cit. 2014-12-12)

„Problematika výskytu sociálně patologických jevů ve školní populaci je pozorně sledována. Analýza těchto jevů je nezbytnou součástí plánování preventivních opatření v příslušných strukturách veřejné správy.“ (PROCHÁZKA, 2012, s. 141)

4.1.1 Záškoláctví

Záškoláctví je forma útěku dítěte ze školy, kdy žák úmyslně zanedbává školní docházku, ale před rodiči předstírá, že do školy chodí. Problematika záškoláctví je právně ukotvena. V praxi je většina případů řešena vzájemnou domluvou rodičů dítěte a školy.

Pět kategorií záškoláctví podle Kyriacoua (2005):

- pravé záškoláctví – žák do školy nechodí, ale rodiče si myslí, že do školy chodí,
- záškoláctví s vědomím rodičů – žák do školy nechodí, ale rodiče jsou o tom informováni. Žák například strávil jeden den tím, že pomáhal rodičům nebo se doma staral o někoho nemocného. Někteří rodiče nechají dítě doma, když má narozeniny. V této kategorii se objevují různé typy rodičů – někteří se ke vzdělání staví nepřátelsky, druzí jsou prostě slabí a potvrdí všechno, co jejich dítě chce, a jiní jsou jednoduše závislí na pomoci a podpoře dítěte,
- záškoláctví s klamáním rodičů – žák dokáže rodiče přesvědčit, že je mu tak špatně, že nemůže jít do školy, ale ve skutečnosti se cítí dobře. Rodič pak napíše omluvenku z důvodu zdravotních obtíží,
- útky ze školy – žák do školy přijde, ale během dne pak na hodinu nebo více odejde,
- odmítání školy – žákům představa školní docházky činí psychické potíže.

Důvodem je např. pocit, že je učení moc těžké, strach, že budou šikanováni, školní fobie nebo deprese. V minulosti mnoho rodin omezovalo školní docházku svých dětí, protože např. musely pomáhat s domácími pracemi nebo rodina neměla dostatek financí. Dnešní příčiny jsou ale zcela jiné. Jde o rodinné poměry (např. rozvod rodičů, fyzické týrání rodiče), zcela funkční rodina (značná zaměstnanost rodičů, vysoké nároky rodičů na dítě), osiření a opuštění dítěte, mimomanželský původ, vady domácího

prostředí (strava, při nemoci), závady ve školách, ústavech, vliv vrstevníků, sourozenců, spolužáků či party, vliv médií na děti.

Záškoláctví bývá spojováno s útekem z domova, dětských domovů nebo diagnostických ústavů. Je řazeno do asociálních poruch chování (nespolečenské chování, kdy jedinec poškozuje především sám sebe). Toto rizikové chování může být také spojeno se zneužíváním návykových látek a kriminalitou. Tyto sociálně patologické jevy se ale ve škole spíše nevyskytují, objevují se např. na diskotéce nebo v gangu.

Parta je malá sociální skupina. Vyznačuje se vysokou mírou soudržnosti a těsnými sociálními vztahy. Má společné cíle a zájmy. Existují delikventní party, v nichž jsou mladí lidé, kteří se dobře znají a často se scházejí. Důsledkem může být úplné vymknutí se běžným sociálním kontrolám (nechodí do učení, do škol, do práce) nebo se vymknou kontrole jen v době svého volna, což je méně pravděpodobná varianta.

Gang je skupina mladých lidí, která je zaměřena na společné dosahování určitých cílů nezákonnými prostředky. Orientují se na majetkovou trestnou činnost.

Příčin záškoláctví a úteků z domova a jiných zařízení je mnoho, proto má pedagog za úkol pečlivě zkoumat to, co dítě k útěku vedlo, a přihlídnout k individuální životní situaci dítěte. Nejčastější výskyt záškoláctví je na 2. stupni ZŠ a graduje v době středoškolského studia.

Při podezření na výskyt záškoláctví musí být vždy informován ředitel školy nebo školského zařízení. Při řešení problému spolupracují tyto instituce:

- školní poradenské pracoviště (školní psycholog, výchovný poradce, speciální pedagog, školní metodik prevence),
- pedagogicko-psychologická poradna,
- střediska výchovné péče,
- oddělení sociálně-právní ochrany dětí,
- Policie ČR.

(MŠMT, online, cit. 2014-12-12)

Mezi vhodné postupy patří:

Nespecifická primární prevence – je nutné posilovat u žáků kladný vztah ke škole, vzdělání, svým spolužákům a učitelům, nabízet pozitivní vzory chování a posilovat zdravé klima školy. Důležitá je nabídka mimoškolní zájmové činnosti prostřednictvím školního vzdělávacího programu.

Všeobecná primární prevence – jde o seznámení žáků i rodičů se školním řádem dané školy nebo školského zařízení při zahájení školního roku. Dále je třeba seznámit je s preventivní strategií a Minimálním preventivním programem školy.

Specifická primární prevence – jde o včasné zahájení preventivních programů pro rizikové jedince či skupiny (třídní kolektivy, pedagogy a rodiče).

Záškoláctví může být způsobeno řešením konfliktních situací v rodině, ve škole či ve výchovných institucích. Sklon k záškoláctví mají především děti, které se cítí být neúspěšné, nezařazené ve skupině nebo prožívají úzkost a strach v prostředí, ve kterém se pohybují. Důležitým úkolem pro pedagogy, rodiče i psychology je vyšetření příčin záškoláctví, protože jsou různé a nelze tedy doporučit univerzální řešení. Náprava rozvinutého záškoláctví je obtížná, proto by se mu mělo spíše předcházet. Prvním krokem je problém včas rozpoznat a porozumět individualitě dítěte. Nezbytnou podmínkou je spolupráce rodičů, pedagoga a poradenských pracovníků školy. Musíme brát ovšem v úvahu rozdíly mezi záškoláky a dětmi odmítajícími školu. Podle toho volíme správný způsob pomoci a integrace žáků zpět do školy.

Mezi nevhodné postupy patří:

- nedůslednost učitelů v dodržování školního řádu, nastavených pravidel třídy, špatná komunikace s okolím,
- nejednotný přístup pedagogů k dodržování nastavených pravidel ve vztahu k řešení záškoláctví,
- nekompetentní (neprofesionální, žádná) komunikace s rodiči, zákonnými zástupci žáků,
- obavy ze setkání s rodiči.

Každá škola má ve svém školním řádu konkrétní pravidla postupu školy v případě záškoláctví podle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Vycházejí z metodického pokynu MŠMT, č. j. 10 194/2002 – 14, k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků

z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví, ze dne 11. března 2002. Třídní učitel eviduje absenci žáků ve škole.

Školní řád vydává ředitel školy, zveřejňuje ho na přístupném místě ve škole a seznámí s ním zaměstnance a žáky. Dále informuje o jeho existenci zákonné zástupce nezletilých žáků.

Třídní učitel informuje o neomluvené či zvýšené omluvené nepřítomnosti žáků výchovného poradce. Ten vyhodnocuje a prověřuje věrohodnost údajů. Třídní učitel má se zákonným zástupcem pohovor, když je neomluvená nepřítomnost žáka do součtu 10 vyučovacích hodin. Ptá se na důvod nepřítomnosti žáka a na způsob omlouvání jeho nepřítomnosti. Dále informuje zákonného zástupce o povinnostech stanovených zákonem a o možných důsledcích při zvýšení počtu neomluvených absencí. O pohovoru provede zápis, v němž se zaznamená způsob nápravy dohodnutý se zákonným zástupcem. Zákonný zástupce zápis podepíše a dostane jeho kopii. Jestliže má žák více než 10 neomluvených hodin, svolá ředitel školy výchovnou komisi (do ní patří ředitel školy, zákonný zástupce, třídní učitel, výchovný poradce, zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí, školní metodik prevence a jiní odborníci). Opět se provede zápis o průběhu a závěrech jednání, který účastníci podepíší a posléze obdrží jeho kopii.

Za neplnění povinné školní docházky může být žákovi uloženo některé z výchovných opatření podle vyhlášky č. 48/2005 Sb., § 17 (napomenutí třídního učitele, důtka třídního učitele nebo důtka ředitele). Při zjišťování příčiny záškoláctví žáka a jejím odstraňování může ředitel školy spolupracovat s pedagogicko-psychologickou poradnou nebo s orgány sociálně-právní ochrany dětí.

Když přesáhne neomluvená nepřítomnost žáka 25 hodin, posílá škola oznámení o zanedbání školní docházky orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo příslušnému obecnímu úřadu. Dokumentace obsahuje např. kopii písemného pozvání zákonných zástupců žáka k návštěvě školy, kopii zápisu z pohovoru, písemné vyjádření výchovného poradce aj. V rámci sociálně-právní ochrany dětí se řešením záškoláctví zabývají kurátoři pro děti a mladistvé. Spolupracují se školou a rodiči a postupují podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Jestliže se přestupek stane trestným činem nebo se záškoláctví opakuje v průběhu školního roku, hlásí se na příslušné oddělení Policie ČR. Problematika záškoláctví je také obsažena

v trestním zákoně. Je ovšem důležité rozlišovat, zda jde o nedbalost, nebo o úmysl neposílat dítě do školy.

4.2 Prevence

Preventivní programy jsou v současné době povinně vypracovány všemi základními a středními školami. Integrace programu do každodenního života školy umožňuje dětem osvojit si kompetence zdravého životního stylu. Prevence musí být ovšem neoddělitelnou součástí výuky. Preventivní program si klade za cíl komplexní změnu. Jde o celoškolskou strategii, která napomáhá zjišťování problémových jevů. Na změně se podílejí učitelé, žáci i rodiče.

Oblasti prevence na školách jsou:

- oblast zdravého životního stylu (výchova ke zdraví, výživa, pohybové aktivity),
- oblast společenskovední (formy komunikace, sociální dovednosti a kompetence),
- oblast přírodovědná (biologie člověka, fyziologie, chemie),
- oblast rodinné a občanské výchovy,
- oblast sociálně-právní (právní aspekty sociálně patologických jevů, práva dítěte aj.) (MŠMT, online, cit. 2014-12-12, s. 18).

Prevence se objevuje ve vyučovaných předmětech, je ale také důležitá v rámci volnočasových aktivit mimo vyučování (zájmové kroužky, školní družina, školní klub aj.).

Minimální preventivní program je nejen nástrojem prevence, ale i komplexním systémovým prvkem v realizaci preventivních strategií a aktivit v základních, středních a speciálních školách, ve školských zařízeních pro výchovu mimo vyučování a školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče. (PROCHÁZKA, 2013)

Programy prevence musí ovlivňovat výchovu i vzdělávání dětí během celého školního roku, musí pozitivně ovlivňovat školní klima a zamezovat kázeňským problémům ve škole i mimo ni. Dále musí vést ke změně ve všech oblastech (motivace žáků i učitelů, organizační změny aj.). Na jejich realizaci se podílí ředitel školy, metodik prevence, třídní učitel, žáci i jejich rodiče. Škola má odpovědnost za vzdělávání

školních metodiků prevence a dalších pedagogických pracovníků. Patří sem např. znalost netradičních technik pedagogické preventivní práce s dětmi a mládeží, interaktivní techniky, techniky rozvíjející osobnost, metody vytváření pozitivních vztahů ve třídě aj. Preventivní programy a aktivity se musí zaměřovat na jednotlivé rizikové skupiny dětí a mládeže. Metodik prevence poskytuje rodičům poradenskou a informační pomoc.

Pro prevenci je důležité dodržování provozních pravidel školy, která jsou zakotvena ve školním řádu. V nich je uvedeno, jak postupovat při řešení sociálně patologických jevů. Existují také pravidla soužití, mezi která patří pravidla respektu, tolerance, empatie, úcty, pochopení a důvěry. U pravidel je důležité zvolit „zlatou střední cestu“. Příliš demokratická pravidla by totiž mohla vyvolávat autoritativní přístup pedagogů.

Vytvoření systému komunikace a spolupráce s rodiči žáků je další důležitou oblastí školní prevence. Vzájemná spolupráce přispívá totiž k úspěšnosti žáka a k prevenci sociálně patologických jevů. Poradenskou a informační činnost poskytuje školám a školským zařízením i preventivní informační skupina Policie ČR. Tato spolupráce by měla nastat už při prevenci, ne až po výskytu sociálně patologických jevů.

Při dotváření životního stylu člověka připadá tedy vedle rodiny významná úloha i škole. Proto je třeba důkladná odborná příprava pracovníků v primární prevenci, aby byli schopni preventivní programy úspěšně realizovat.

5 HISTORIE ROMŮ A SOUČASNOST

Vzhledem k tomu, že jsem měla možnost v plném rozsahu nahlédnout do (v současné době velmi ožehavého) sociálního problému romských dětí, rozhodla jsem se ve své bakalářské práci pojmenovat problémy, které souvisí se záškoláctvím romských dětí, a všimnout si způsobů a metod řešení příčin záškoláctví u tohoto etnika. V průběhu svého studia na střední a vysoké škole jsem měla možnost získávat informace a metodické postupy na ZŠ a MŠ Praha 5 – Smíchov, Grafická 13.

Podle mého názoru bychom se měli snažit pochopit jakoukoliv národnostní menšinu, která s námi ve společnosti žije, protože jen tak se můžeme stát jednotnou

společností. V této kapitole se proto snažím přiblížit nejdůležitější historické zlomy, které velmi ovlivnily romskou menšinu.

Předkové dnešních Romů žili v Indii, kde provozovali kočovná řemesla (kovářství, kotlářství, košíkářství, řeznictví, zvěrolékařství a hudbu). Od 13. století se začali usazovat v Evropě. Nejdříve byli vítáni, později ale utlačováni. Pronásledování a útlak se ostatně táhne celými dějinami pobytu Romů na evropském kontinentu.

Zřejmě proto začali Romové považovat majoritní společnost za úhlavního nepřítele. Vznikla tím hluboká nedůvěra mezi majoritou a romskou minoritou, čímž se začaly budovat základy vzájemných patologických vztahů. Za této situace se začala vytvářet nezávislá, soběstačná romská komunita s pevnými rodovými svazky. Jen ve vlastní komunitě mohli Romové nalézt ochranu, pomoc a lásku (HORVÁTOVÁ, 2002, s. 25).

V 18. století vzniká ve většině západních zemí politika násilné asimilace (splynutí).

Prvním základním společenským jevem byla 2. světová válka. Velká část Romů skončila v koncentračních táborech, kde jich spousta zahynula. Po skončení 2. světové války se z koncentračních táborů vrátilo cca 500 osob. Olašští Romové se většinou vrátili ke kočovnému způsobu života, ale mnoho Romů se vrátilo i do pohraničních center Čech a Moravy, protože hledali práci a lepší podmínky k životu. (MARÁDOVÁ, online, cit. 2014-12-12)

Druhým zlomem byl rok 1958. V tomto roce byl schválen zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočovných a polokočovných osob. Snaha o sociální zajištění a práci Romů. Romům byla poskytnuta určitá možnost bezproblémové integrace do majoritní společnosti. Byly jim přidělovány adekvátní byty a měli povinnost zapojit se do pracovního procesu stejně jako občané majoritní společnosti. Zapojení se do pracovního procesu bylo sledováno a nedodržování bylo trestné.

Veškeré nemovitosti určené k užívání bytů byly v té době pod správou Obvodního podniku bytového hospodářství (OPBH). Cílem bylo správcovství nad přidělenými byty v dané lokalitě na doporučení bytové komise Okresního národního výboru (ONV). Veškeré služby poskytované k údržbě bytů byly pro všechny nájemníky bez rozdílu rasy zdarma a nájemné se udržovalo na hranici sociálních možností dané rodiny.

Třetím společenským jevem byla sametová revoluce v roce 1989. Postupně byla zrušena pravidla systému v sociální oblasti (zajištění práce a bydlení) a nadále platilo heslo „Každý se o sebe musí postarat sám“, což Romové často nezvládli a potýkali se s velkými problémy se získáním práce, neúměrným navyšováním nájmu v bytech, s finančním nedostatkem i bezohledným a násilným vystěhováním (exekucemi).

V současnosti vznikají oblasti (ubytovny, azylové domy) a lokality, které jsou nazývány romskými ghetty. Zvyšuje se kriminalita Romů, kvůli neustálé migraci se velmi obtížně sleduje docházka dětí do školy a dochází k rapidnímu nárůstu užívání návykových látek. Výjimkou nejsou ani otevřené střety s majoritní většinou. V současné době je situace romského etnika a jeho postavení ve společnosti téměř neúnosné. Ani absence jasného postupu ze strany státu, jak tyto závažné sociální problémy řešit, situaci neprospívá.

Historií Romů se většina lidí nezabývá, přestože je důležitá pro pochopení romské menšiny a jejich životního stylu. Domnívám se, že i z důvodu této neznalosti dochází k sociálnímu vylučování Romů.

5.1 Sociální vyloučení

Tématem sociálního vyloučení se zabývají v teorii i praxi odborníci ve všech vyspělých zemích. Tento termín, který byl poprvé použit v 70. letech ve francouzské literatuře, je často spojován právě s romskou menšinou. Z Francie se pojem velmi rychle rozšířil i do ostatních evropských států. V 90. letech se pak boj proti sociálnímu vyloučení stal jedním z hlavních cílů sociální politiky Evropské unie. (MAASTRICHTSKÁ SMLOUVA, 1993 In NAVRÁTIL, 2003, s. 30).

„Sociální vyloučení představuje vyloučení jednotlivců i sociálních skupin z ekonomického a sociálního života (společenských organizací, trhu práce), a tím i možnosti podílet se na právech (především sociálních), životních prostředcích a zdrojích blahobytu sdílených zbytkem populace. Soudržnost společnosti vzniká participací na sociálně ekonomické dynamice a správě věcí. Symptodem vyloučení je ne-participace.“ (GABAL, online, cit. 2014-12-12)

Termín sociální vyloučení má mnoho výkladů. Například Parsonův (1971) model společnosti vymezuje čtyři základní možnosti integrace:

- podpora občanské integrace demokratickým a právním systémem,

- ekonomickou integraci podporuje pracovní trh,
- sociální integraci podporuje sociální stát,
- k interpersonální integraci přispívají rodinné a komunitní systémy

(PARSON, 1971 In NAVRÁTIL, 2003, s. 33).

Vyloučení v jedné oblasti života vede k vylučování i v jiných oblastech. Většinou se tak vytváří začarovaný kruh, ze kterého se těžko uniká, a bývají vzájemně propojené. Romové se v Česku „perou“ s vyloučením např. ve formě nízkého příjmu a v ekonomické integraci cítí obecně velmi omezenou možnost vstupu na trh práce (NAVRÁTIL, 2003).

Sociální vyloučení má ale dopad jak na menšinu, tak i na většinovou společnost. V důsledku může být totiž ohrožena sociální stabilita celé společnosti. Životní situace většiny Romů je nesnadná, proto je lze považovat za sociálně vyloučenou skupinu, jejíž členové mají jen omezené šance uspět ve světě.

Sociální soudržnost má svá pravidla a postupy, které jsou podmínkou existence společenství. Pravidla sociální soudržnosti jsou zároveň pravidly přijímání sdílených očekávání, hodnot, společného pocitu sounáležitosti a kolektivní identity. Romové stojí ovšem mimo tato pravidla. Musíme si proto uvědomit, že obtíže Romů jsou výsledkem nedostatků v našem vzájemném soužití. Jde o příčiny historické, kulturní, ekonomické a sociální. Romové vždy byli na okraji společnosti, protože nikdy nebyli považováni za rovnocenné s ostatními jejími členy.

Romská menšina by se mohla sociálně začlenit díky jasně definovanému komplexu opatření v rámci vyrovnání příležitostí a díky odpovídající finanční podpoře. Je proto třeba dbát na ochranu práv menšiny Romů, lépe jim zpřístupnit vzdělávání (např. podpora romských pedagogických asistentů, přípravných tříd aj.), postupně vyloučit závislost některých Romů na sociálních dávkách, zlepšit jejich zaměstnanost, podpořit aktivity romské kultury (jde např. o jazyk, udržování tradic na školách i mimo ně, tanec, hudbu, seznámení majoritní společnosti s kulturou této menšiny), profesionálně připravit pedagogy aj.

Jednou z možných intervencí jsou školní poradenská pracoviště, specializovaná poradenská zařízení aj. Touto intervencí se může zvýšit a ovlivnit podpora školní vzdělanosti. Stejně je totiž spolupráce mezi rodiči a institucí – je nutné vést rodiče

ke zvýšení zájmu o vzdělání jejich dětí. Je proto zapotřebí zabývat se celými rodinami a uvědomit si emoční vazby mezi rodiči a dětmi (HABART, 2010).

Díky existujícím možnostem se můžeme vyrovnat s přítomností menšin a pochopit jejich společnost. V kulturní oblasti se jedná např. o segregáční přístup, kdy dochází k izolaci kultury menšiny, v sociální oblasti jde o strategii sociálního včleňování, politická strategie zdůrazňuje princip rovných příležitostí aj.

Sociální vyloučení má vzrůstající tendenci. Abychom byli v jeho potlačování úspěšní, je třeba vycházet z praxe a realizovat taková opatření, která budou vhodná jak pro menšinovou společnost, tak pro majoritu. Prostředkem proti sociálnímu vyloučení mohou být různé programy integrace. Jak jsem již zmínila, jednou z konkrétních intervencí v oblasti školní vzdělanosti je školní poradenské pracoviště, kterým se budu v práci nadále zabývat.

PRAKTICKÁ ČÁST

6 ZŠ GRAFICKÁ 13

V praktické části této bakalářské práce se budu věnovat významu a provozu školního poradenského pracoviště (dále jen ŠPP) ZŠ Grafická (Praha 5).

Do zmíněné základní školy chodí převážně žáci romské menšiny, žáci sociálně znevýhodnění, ale i žáci se speciálními vzdělávacími potřebami (s poruchou pozornosti, učení aj.). Ve škole je velmi důležité udržet provoz školního poradenského pracoviště jako jednu z možných intervencí v oblasti vzdělávání, což jsem zjistila během své praxe, kdy jsem se seznámila s danou problematikou a pochopila důležitost ŠPP pro tuto základní školu. Praxi jsem zde vykonávala během studia na střední odborné škole (2009–2012). Nejvíce informací jsem pak získala během roku 2012/2013, na ZŠ Grafická se ale pohybuji dodnes. Potřebné informace jsem získala díky osobním návštěvám a rozhovorům s odborníky či pedagogickými pracovníky, kteří se podílejí na provozu ŠPP.

Ředitelka této ZŠ mě seznámila s předchozí situací, než vzniklo ŠPP. Žáci s velkým počtem neomluvených hodin, s výchovnými problémy aj. byli posíláni do pedagogicko-psychologických poraden, které museli se svými zákonnými zástupci pravidelně navštěvovat. Povinnost pravidelných návštěv však zákonní zástupci nerespektovali, protože to nepovažovali za potřebné. Další varianta byla ta, že odborníci z pedagogicko-psychologických poraden docházeli přímo do školy. Toto řešení bylo úspěšnější, ale externím odborníkům trvalo delší dobu získat důvěru problémových žáků a jejich rodičů.

ZŠ Grafická společně se školami s podobnou zkušeností vytvořily metodický pokyn, jak se žáky pracovat. Východiskem byl školský zákon č. 561/2004 Sb., paragraf 16: „Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami“. V lednu roku 2005 pak vzniklo školní poradenské pracoviště. Výchovná poradkyně v rozhovoru uvedla, že *„hlavním cílem ŠPP je vylepšovat sociální klima školy, napomáhat spoluvytváření komunitní školy jako otevřeného systému pro výchovu a vzdělávání“*.

Při rozhovoru s ředitelkou školy jsem se dozvěděla, že *„v minulosti Romové neměli na této ZŠ takovou převahu. Důsledkem stěhování rodin na Smíchov a tím, že jde*

o spádovou školu, se počet Romů ve školním roce 2009/2010 zvýšil na 85 % a podle výroční zprávy 2010/2011 zde bylo cca 70 % Romů“.

Jakmile se začne skladba sociálně či jinak znevýhodněných žáků zvyšovat, vedení školy se snaží posílit inkluzi (vztahy mezi žáky).

Škola má nálepku „romská škola“ a neromští rodiče kvůli výskytu většího počtu romských dětí do takové školy záměrně nedávají své děti. Je zde tedy větší předpoklad výskytu „problémových dětí“, i když jsou tyto děti někdy jen temperamentnější. Škola by chtěla docílit toho, aby se do prvních tříd zapsaly nejen děti romské, ale i děti z majoritní společnosti. Ani přes veškeré usilování se to ale nedaří v takové míře, jak by si škola přála.

Vedoucí ŠPP je výchovná a kariérová poradkyně a zároveň sociální pracovnice. Společně se svou kolegyní (speciální pedagožkou a školní metodičkou prevence) provádějí kompletní poradenské služby a pečují o žáky i jejich rodinné příslušníky. Také zajišťují metodické vedení pedagogů. Potřebné informace o provozu ŠPP jsem získávala formou rozhovoru několikrát v měsíci. Nejčastěji jsem se scházela právě s vedoucí ŠPP.

Další důležitý rozhovor jsem vedla s pedagogem volnočasových aktivit, který se stará o provoz komunitního centra Prádelna. Komunitní centrum nabízí zajímavou nabídku volnočasových aktivit pro děti i pro obyvatele blízkého okolí. Na rekonstrukci prostor centra se podílela MČ Praha 5 a ZŠ Grafická. ŠPP využívá prostory komunitního centra např. při pravidelném „Setkání s rodiči“. Toto setkání je vždy na určité téma.

Výchovná poradkyně kladla během rozhovorů velký důraz na prevenci záškoláctví. S tím je spojena spolupráce s oddělením sociální prevence MČ Prahy 5 (dále jen OSP). Vzájemná spolupráce s touto institucí je důležitá, protože ŠPP často spolupracuje s rodiči. Získané informace od ŠPP OSP zpracuje a navrhne způsob řešení dané situace. Spolupráce s OSP vede k předcházení závažným dopadům v rámci školní neúspěšnosti a vztahových záležitostí.

6.1 Školní poradenské pracoviště

O finanční zajištění ŠPP se stará ředitelka školy. V letech 2005–2009 byl provoz plně zajištěn MČ Praha 5. V současnosti již ale městská část na provoz ŠPP pouze

přispívá. Ředitelka školy se tak snaží zbytek zajistit různými projekty a příspěvky z externích zdrojů.

Hlavním cílem ŠPP je podle výroční zprávy z roku 2009/2010 „*vytváření funkčního komunikačního systému odborné podpory, která zabezpečuje kompletní poradenské služby a péči žákům a jejich rodinným příslušníkům ze sociálně znevýhodněného prostředí*“. ŠPP se snaží žákům zajistit bezpečné a podnětné prostředí a vstřícné zacházení, které je může motivovat k dalším postupům ve vzdělávacím procesu. Dále se snaží zajistit včasnou diagnostiku žáků a intervenci a stěžejní je i spolupráce s odborníky. Vytváří také vhodné podmínky pro komunikaci s rodiči a snaží se upevnit důvěrný vztah mezi školou, dítětem a rodinou. V neposlední řadě zajišťuje odbornou metodickou podporu pro pedagogy.

6.1.1 Projekt MŠMT „Rozvoj školních poradenských pracovišť“

Jak jsem již zmínila v předešlé kapitole, o zajištění ŠPP se po finanční stránce stará ředitelka ZŠ. „*Projekt byl zahájen v červenci 2009 pod záštitou MŠMT s partnerem (Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR). Tento projekt je pokračováním projektu OP RLZ VIP – Kariéra, který se věnoval vytváření školních poradenských pracovišť v zapojených školách. Projekt ESF RŠPP-VIP II byl ukončen v září 2011.*“ (Rozvoj školních poradenských pracovišť, online, cit. 2014-11-22)

ZŠ Grafická má s projektem MŠMT společné hlavní cíle: „*Hlavním cílem projektu MŠMT ŠPP je poskytování poradenských služeb žákům a učitelům škol; tyto služby jsou zaměřeny na práci s riziky, která mohou ovlivňovat průběh vzdělávání a osobní dráhu žáků. Takovými riziky jsou např. školní neúspěšnost, různé druhy speciálních vzdělávacích potřeb, kulturní odlišnosti, sociální vyloučenost prostředí, ze kterého dítě přichází do školy, ale i např. poruchy chování či absence kulturního kapitálu v rodině.*“ (Rozvoj školních poradenských pracovišť, online, cit. 2014-11-22)

ZŠ Grafická sice bohužel nebyla do tohoto projektu zařazena, má ale několikaleté zkušenosti s provozem ŠPP, které by bylo dobré uveřejnit.

6.1.2 Zákony

Základní normy a vyhlášky, na základě kterých je ŠPP provozováno, jsou tyto:

- vyhláška 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, která je novelizována,
- vyhláškou č. 116/2011 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních,
- vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných,
- zákon č. 422/2009 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů,
- zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

6.1.3 Školní vzdělávací program

Při přípravě na povolání u vycházejících žáků vycházela ZŠ Grafická ze své praxe, ve které klade na volbu povolání velký důraz. Spolupracuje např. se Střední školou technickou Zelený pruh, kde probíhá praxe. Tato praxe umožňuje vést žáky k zodpovědnosti za své chování a k dodržování pravidel, která jsou v každé skupině lidí. Předmět pracovní činnosti žáků osmé a deváté třídy byl v roce 2010 zařazen do vzdělávacího programu ZŠ. Pracovní činnosti probíhaly pravidelně jednou měsíčně.

6.2 Složení poradenského pracoviště

Pracovníci ŠPP pomáhají vytvářet stabilní, harmonické a zdravé klima mezi žáky, rodiči a pedagogy. Zdůrazňují dodržování lidských práv jednotlivců i skupin podle Charty lidských práv Spojených národů a Úmluvy o právech dítěte.

Výchovná poradkyně při rozhovoru uvedla: *„Individuálně posuzujeme každého člověka a respektujeme jeho jedinečnost, snažíme se akceptovat a pochopit jeho rozhodnutí. V každém případě se snažíme pochopit sociální zázemí celé rodiny. Jsme odborníci, vždy chráníme právo klienta a nenecháváme se ovlivnit svými osobními zájmy a pocity.“*

Výběr školení záleží na zaměstnancích ZŠ Grafická a ŠPP, i když jim s orientací v nabídce může pomoci speciální pedagožka.

Nesmím opomenout zmínit důležitou spolupráci se subjekty, jako jsou orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), pedagogicko-psychologická poradna (PPP), speciálně pedagogické centrum (SPC), středisko výchovné péče (SVP) aj.

Na ŠPP ZŠ Grafická působí speciální pedagožka a zároveň školní metodik prevence a výchovná kariérová poradkyně, která je zároveň sociální pracovnící. Psycholožka z pedagogicko-psychologické poradny v Praze 5 navštěvuje ŠPP jednou týdně. Důležitou součástí je také spolupráce s Policií ČR, orgánem sociálně-právní ochrany dětí, pedagogicko-psychologickými poradnami, neziskovými organizacemi, zaměstnanci ZŠ Grafická a rodiči (zákonnými zástupci). Se souhlasem zákonných zástupců se všichni podílí na komplexním poskytování poradenských služeb a na péči o žáky a jejich rodinné příslušníky ze sociálně znevýhodněného prostředí.

Pracovníci ŠPP na ZŠ Grafická:

- speciální pedagožka se stará o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a vytváří podmínky pro integraci žáků.
- školní metodik prevence koordinuje realizaci, která je zaměřena na prevenci školní neúspěšnosti, zejména nadměrné absence a záškoláctví,
- výchovná kariérová poradkyně zaujímá na poradenském pracovišti velmi významnou roli. Monitoruje sociální postavení a schopnosti žáků, řídí poradenské pracoviště a zajišťuje volbu povolání dětí, které končí úspěšně či neúspěšně povinnou školní docházku. Velkou pozornost věnuje školní docházce. Vyučující každý měsíc dokládají na ŠPP vyplněné formuláře o absenci žáků (příloha A – Formulář přehled absence) a výchovná poradkyně vše pečlivě sleduje. Rodiče však často neplní to, co jim zákon ukládá. Jednotlivé případy jsou poté řešeny formou individuálního pohovoru s rodiči, výchovnou komisí a oznámením na oddělení sociální prevence (OSP) a Policii ČR,
- sociální pracovnice se věnuje sociálním podmínkám jednotlivých rodin. Také pracuje v terénu a navazuje díky návštěvám kontakty s rodiči. Při zhoršení sociálních podmínek romských rodin se totiž zvyšuje absence dětí, roste jejich trestná činnost, zvyšuje se výskyt předčasného ukončování školní docházky na středních školách aj.,

- psycholožka z Pedagogicko psychologické poradny pro Prahu 5 spolupracuje s ŠPP. Pravidelně je jednou týdně k dispozici a úzce spolupracuje se speciálním pedagogem (ZŠ a MŠ Praha 5 – Smíchov, Grafická 13, online, cit. 2014-10-20)

Sociální kurátoři a Policie ČR řeší závažné problémy v oblasti trestné činnosti. ŠPP se pak podílí na řešení daného problému v rámci svých kompetencí. V případě, kdy je problém složitější, se ale musí obrátit např. na Policii ČR nebo na orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD).

Přes všechna preventivní opatření v boji proti sociálně patologickým jevům se ve škole objevily situace, které ŠPP muselo řešit podle stanovených postupů, někdy i za přítomnosti OSPOD a Policie ČR.

7 ŘEŠENÍ POVINNÉ ŠKOLNÍ DOCHÁZKY

V této kapitole se zmíním o důležitosti spolupráce mezi ŠPP a orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Z důvodu včasné intervence je totiž třeba navázat mezi těmito subjekty úzkou spoluprací. Výchovná poradkyně v rozhovoru uvedla: *„Včasným zjištěním a řešením příčiny a formy záškoláctví je možné předejít školnímu neúspěchu a dalším výchovným problémům, se kterými se setkáváme.“* V této kapitole uvedu proto postup uvolňování a omlouvání žáků a kompetence sociálního odboru městské části Praha 5.

Ve spolupráci se sociálním odborem si ŠPP na ZŠ Grafická za poměrně dlouhou dobu vybuodovalo fungující systém řešení problematiky záškoláctví. *„Na prevenci záškoláctví má velký vliv třídní učitel, který zabezpečuje a zaznamenává omluvenou a neomluvenou absenci, kontroluje docházku ve třídě a spolupracuje s výchovným poradcem, školním metodikem prevence, dalšími pedagogy, zákonnými zástupci, pracovníky středisek výchovné péče a psychology z pedagogicko-psychologické poradny. Třídní učitel zaznamenává zameškané hodiny a ke každému desátému dni v měsíci odevzdává vyplněný formulář na ŠPP.“* Uvedla výchovná poradkyně.

ŠPP si samo vypracovalo formuláře, které obsahují jak omluvené hodiny, tak neomluvené hodiny. Třídní učitel řeší neomluvenou nepřítomnost do součtu 10 vyučovacích hodin se zákonným zástupcem žáka formou individuálního pohovoru. Na tento pohovor je zákonný zástupce pozván doporučeným dopisem. Zákonný

zástupce je zde upozorněn na povinnost důsledně omlouvat absence žáka a je seznámen s možnými důsledky v případě nárůstu neomluvené absence. Škola provede zápis z jednání, kde je uvedena dohodnutá náprava. Zápis je podepsán všemi stranami (příloha B – Zápis z jednání s rodiči). Tento systém vede k prevenci sociálně patologických jevů, včetně záškoláctví. *„V současnosti se stále častěji setkáváme se záškoláctvím bez vědomí rodičů, kdy se dítě úmyslně, bez omluvitelného důvodu nedostaví na výuku. V době vyučování se zdržuje mimo domov a poté se vrací, jako ze školy domů. Objevují se i případy, kdy pedagogové i kurátoři pro děti a mládež nacházejí rodiče, kteří o záškoláctví svých dětí vědí a tolerují ho. Tyto případy jsou častější. Nepřítomnost svého dítěte omlouvají zpětně, aby nemuseli do školy na jednání a vysvětlovat na výchovných komisích a na odděleních sociálně-právní ochrany dětí důvody nárůstu absencí jejich dítěte,“* sdělila výchovná poradkyně.

Dlouhodobé záškoláctví může být příčinou vzniku sociálně patologických jevů (experimentování s drogami, alkoholem, trestné činnosti, poruch chování aj.). Jeho tolerance může vést ke zklamání dětí v životě a k osobním selháním v době, kdy dítě končí povinnou školní docházku a nastává čas, kdy zahajuje přípravu na své profesní uplatnění. Děti, které chodí za školu, často negativně ovlivňují třídní kolektiv. Narušují vyučování, strhávají pozornost ostatních a stávají se problémovými žáky.

7.1 Postup při uvolňování a omlouvání žáků na ZŠ Grafická

Rodič má povinnost oznámit ZŠ, že dítě je z nějakého důvodu doma (např. zdravotní důvody), do 3 dnů. Když rodič poruší toto pravidlo, třídní učitel má povinnost kontaktovat rodiče a informovat se, proč žák chybí. Při dlouhodobé nemoci je nutné navštívit lékaře, ten však není povinen vystavit nemocnému žákovi omluvenku. Rodiče jsou tedy informováni, že do omluvenky napíše jméno lékaře a ŠPP si později může ověřit, že bylo dítě skutečně nemocné. *„Jsou ale i případy, kdy se rodina často stěhuje a nemá praktického lékaře, a dokonce nemá ani žádné pojištění,“* uvedla výchovná poradkyně.

Dalším pravidlem ZŠ Grafická je, že pokud žák potřebuje odejít z vyučování, musí rodič informovat třídního učitele, z jakého důvodu žák odchází, a musí si žáka osobně vyzvednout v budově školy.

Výchovná poradkyně uvedla: „*Matka prvního půl roku posílala své dítě vzorně do školy. Velice často byla však pod vlivem návykových látek a začalo docházet k častému omlouvání syna ze školy. Snažila se vždy se ŠPP komunikovat. Časté omluvy dítěte byly ale nad rámec možností akceptování. ŠPP nahlásilo událost OSP.*“

V případě, kdy děti nosí do školy časté omluvenky (prodlužují si víkendy), ŠPP písemně vyzývá rodiče k individuálnímu pohovoru. Při pohovoru jsou přítomni zákonný zástupce dítěte, výchovná poradkyně a třídní učitel. Pohovor je zaznamenán do formuláře, který všichni zúčastnění podepíší a tím zároveň odsouhlasí stanovená doporučení nápravy a jsou si vědomi dopadů, ke kterým by došlo. Pokud nedojde k nápravě, svolává se výchovná komise.

Za neomluvenou nepřítomnost žáka se považuje nepřítomnost, která přesáhne více než 10 hodin. Musí být prokázána jako neomluvená a potvrzena výchovnou komisí, která je svolána ředitelkou školy. Na ZŠ Grafická do výchovné komise patří ředitelka školy, zákonný zástupce, třídní učitel, výchovná poradkyně, zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí, školní metodik prevence aj. Posílá se doporučený dopis (příloha C – Pozvání na výchovnou komisi), z jednání je poté pořízen písemný zápis (příloha D – Zápis z jednání výchovné komise), který přítomní podepíší. V záznamu se zaznamenává odmítnutí podpisu zákonným zástupcem nebo jeho neúčast. Každý, kdo se jednání zúčastnil, obdrží kopii zápisu.

V případě, kdy neomluvená nepřítomnost žáka přesáhne 25 hodin a záškoláctví se často opakuje, musí škola informovat orgány sociálně-právní ochrany a na Policii ČR podat podnět k zahájení trestního stíhání pro podezření ze spáchání trestného činu. Toto ohlášení je povinnost, která vychází ze zákona č. 359/199 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Může se také stát, že dítě do školy odmítá chodit např. v důsledku nezvládnutí učiva nebo z důvodu vysokého nárůstu absencí. V takovém případě se svolává případová konference. „*Případová konference je odborná diskuse zainteresovaných subjektů nad konkrétním případem ohroženého dítěte nebo jeho rodiny; účelem je rychlé a úplné vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny s cílem nalézt optimální řešení.*“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí, online, cit. 2014-11-1)

„*Případová konference se odehrává v prostorech sociálního odboru. Svolává ji orgán sociálně-právní ochrany, který řídí celé jednání. Zákonní zástupci jsou pozváni*

písemnou formou, ředitel školy se účastní podle závažnosti nepřítomnosti žáka, třídní učitel, výchovný poradce, zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí aj. Z jednání se pořizuje protokol (příloha E – Protokol z jednání případové konference), který dostane každý zúčastněný, a zákonní zástupci si vyslechnou doporučení všech zúčastněných odborníků. Tato forma není v praxi moc využívána.“ (Z rozhovoru s výchovnou poradkyní)

K této formě jednání nemusí ovšem dojít, pokud ŠPP hlídá určitá preventivní opatření. Pozdějším negativním dopadům na dítě i jeho rodinu lze předejít právě prací ŠPP.

7.2 Sociální odbor Praha 5

„Adresa sociálního odboru, Městská část Praha 5, Plzeňská, Praha 5. Odbor zabezpečuje činnost v oblasti sociálních věcí podle zákona č. 131/2000 Sb., o hl. m. Praze, ve znění pozdějších předpisů.“ (Úřad městské části Praha 5, online, cit. 2014-11-23)

Oddělení sociální prevence (OSP) poskytuje sociální poradenství dětem, mladistvým i jejich rodičům v náročných životních situacích. Spadají sem výchovné problémy, vztahové problémy, záškoláctví, trestná činnost, experimentování s návykovými látkami aj. Na prevenci sociálně patologických jevů se podílejí kurátoři pro děti a mládež.

Oddělení péče o rodinu a dítě poskytuje sociálně-právní ochranu dětem a mládeži. Zabývá se např. situacemi před rozvodem, během a po rozvodu, vztahovými problémy mezi rodiči aj.

Obě oddělení fungují na základě zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, aj.

Pokud ŠPP vyčerpalo všechna možná opatření, řešení je nad rámec jeho kompetencí a rodiče se ŠPP nespolupracují, oznamuje tuto skutečnost podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, OSP a Policii ČR. Škola musí tedy případ oznámit a OSP ho přebírá celý, se všemi materiály. Konečné rozhodnutí o dítěti a doporučení obdrží poté i ŠPP.

Klade se ovšem důraz na zodpovědnost rodičů, která vyplývá se zákona (zákonný zástupce je povinen zajistit povinnou školní docházku dítěte). Pokud má

k tomu nějaký důvod, musí ho uvést (např. stěhování). Je důležité rodiče k zodpovědnosti vést.

ŠPP může na jakékoliv škole za pomoci pedagogů, rodičů aj. zajistit včasnou intervenci tak, aby nedocházelo až k extrémním dopadům na dítě (např. k ublížení na zdraví), což je hlavním posláním ŠPP. V současnosti se objevují případy charakteristické nízkým věkem dětí. Jedná se často o děti poničené rodinou. Tyto děti je nutné především vyslechnout a porozumět jim.

ŠPP na ZŠ Grafická často spolupracuje s rodiči ze sociálně vyloučeného prostředí té dané lokality a populace. Úspěšně se zaměřuje na individuální práci s rodiči, díky čemuž je vybudován vztah vzájemné důvěry.

Odbor sociální problematiky a prevence kriminality eviduje každoročně vzrůstající tendenci výchovných problémů. Cca 40 % klientů má problémy se školní neúspěšností, skrytým záškoláctvím, experimentováním s návykovými látkami, alkoholem, kouřením ve školách aj. Velmi dobré zkušenosti mají se základními školami, kde mají poradenská pracoviště, jako je právě ZŠ Grafická.

Díky vzájemné spolupráci se sociálním odborem se podařilo vytvořit pevný, koordinovaný vztah, který bojuje proti záškoláctví a dalším sociálně patologickým jevům. To může motivovat a pozitivně ovlivňovat žáky a učít je návykům, které jsou důležité pro úspěšnost v životě a pro přípravu na budoucí povolání.

7.3 Následná péče ŠPP v dalším stupni vzdělávání

V této podkapitole seznámím čtenáře s plánovaným projektem pro následnou péči o žáky. Tento projekt by měl vést k vytvoření zpětné vazby mezi ZŠ Grafická a školou, do které žák chodí v dalším stupni vzdělávání.

Výchovná poradkyně uvedla: „*Jestliže střední škola musí svolat výchovnou komisi, např. z důvodu velké absence žáka, rodiče dítěte se v mnoha případech komise neúčastní. Chybí zde vzájemný důvěrný vztah, který je pilířem k řešení daných problémů. V těchto případech by pomoc ŠPP mohla vést k optimálnímu řešení, které by bylo přijatelné pro všechny strany.*“

ŠPP se domnívá, že zabezpečením zpětné vazby by se dalo předejít příčinám a důvodům odchodu žáků ze sekundárního vzdělávání. Musela by být ovšem zajištěna spolupráce s výchovným poradcem, školním psychologem nebo pověřenou osobou

ze studijního oddělení, která má na starosti omluvené a neomluvené hodiny, absenci žáků aj.

Aby zpětná vazba fungovala, musí se stanovit kompetence a rozsah poskytované pomoci ze ŠPP. Dalším kritériem jsou dispozice žáka, podle nich je nutné vhodně zvolit další vzdělávání. Nesmíme přitom ale překročit hranice možností dítěte. Všechno musíme řádně prokonzultovat s odborníky, aby nedošlo k tomu, že se žák prudce otočí v chování, spadne k sociálně patologickým jevům nebo nezvládne povinnosti dané školy.

V rozhovoru výchovná poradkyně uvedla: *„Pokud se žáci ze ZŠ Grafická setkají s nějakým problémem v dalším stupni vzdělávání, obrazejí se na ŠPP v ZŠ Grafická. Bylo by vhodné, aby se obě školy propojily, definovaly problémovou situaci a našly společně vhodné řešení pro obě strany. Rodiče se raději obrazejí na známé ŠPP, kde mají zkušenosti, znají prostředí a hlavně zde mají otevřený přístup k jednání s pracovníky ŠPP. Z důvodu neznalosti prostředí jiných odborných škol se na výchovné komise velice často nedostaví. Pokud by obě školy spolupracovaly, celá záležitost by se vyřešila snáz a závěry by byly pro všechny strany uspokojivé.“*

7.4 Sociologická analýza společnosti GAC s. r. o. – shrnutí

Tento projekt byl podpořen z dotačního programu MŠMT. Společnost GAC spol. s r. o. pět let mapovala dráhu 2 204 dětí v blízkosti sociálně vyloučených lokalit ze 14 základních škol hlavního vzdělávacího programu. Ze sociologické analýzy přechodů romských dětí ze sociálně vyloučeného prostředí ze ZŠ na SŠ jsem vybrala následující:

Příklady ze závěrečné zprávy (2010) ze sociologické analýzy přechodů romských dětí ze sociálně vyloučeného prostředí ze základních na střední školy:

Dočasné či trvalé opuštění vzdělávání po základní škole je u romských dětí cca šestnáctkrát častější než u jejich neromských spolužáků. Předčasný odchod z primárního vzdělávání je u romských dětí přibližně třináctkrát častější, než je celostátní průměr. U některých romských dětí, které měly relativně dobré školní výsledky, dochází v posledních dvou až třech ročnících základní školy k výraznému propadu. Zúží se jim tím i okruh oborů, na který mají dostačující vědomosti. Na tento jev má vliv sociální prostředí, ve kterém děti žijí (v jejich okolí se setkávají s lidmi, kteří nemají dokončené

vyšší než základní vzdělání a kteří jsou nezaměstnaní). Existuje velká diference v míře pomoci poskytované sociálně znevýhodněným žákům s výběrem oboru středoškolského studia a v jejich motivování ke studiu. (GAC spol. s r. o., online, cit. 2014-12-12)

Mezi faktory snižující školní úspěšnost sociálně znevýhodněných romských dětí patří např. špatný výběr učebního oboru, špatný prospěch, nezvládnutí adaptace na nové prostředí, absence, stigmatizace, působení sociálního okolí, ekonomické faktory. (GAC spol. s r. o., online, cit. 2014-12-12)

Díky tomuto výzkumu jsem zjistila, že je potřeba vyhledávat nové strategie v boji proti sociálnímu vyloučení, o což se snaží právě ZŠ Grafická. Podporuje upevňování kontaktu a vzájemné důvěry mezi žákem, který přešel do dalšího stupně vzdělávání, a ŠPP. Případná spolupráce střední školy se ZŠ Grafická, komunikace a včasná intervence by pak mohly zabránit předčasnému odchodu žáka ze vzdělávacího procesu.

8 KAZUISTIKA

8.1 Příběh žáka J.

J. je 15letý romský chlapec. Je zdvořilý, usměvavý a vždy upravený. Má sportovní postavu, baví ho fotbal a také má rád moderní hudbu.

J. absolvoval předškolní výchovu bez jakýchkoliv problémů, do MŠ v Praze 4 pravidelně docházel. Do první třídy nastoupil na základní školu v blízkosti svého bydliště v Praze 3. Během školní docházky se jevil jako průměrný žák. Na druhém stupni, v 6. třídě, začal být drzý, začlenil se do party problémových žáků, zhoršil se i v prospěchu. Mezi svými vrstevníky se choval dominantně, chtěl mít vůdčí pozici. Vyučujícího často nerespektoval, vyžadoval pozornost a individuální péči, což byl velký problém, jelikož bylo ve třídě 25 žáků (z toho 6 Romů).

V tomto období se jeho rodiče rozvedli a chlapec byl svěřen do péče matky (36 let). J. nemá žádné sourozence, domácnost s nimi sdílí ještě babička (65 let). S otcem se J. nestýká. Matka vystřídala několik partnerů, ale J. žádného nerespektoval. Je rád s matkou sám, protože se mu tak více věnuje, pomáhá mu např. s přípravou do školy nebo spolu chodí do kina.

Matka se školou spolupracovala, chodila na požádání do školy a stížnosti ohledně synova chování brala jako svou chybu, svoje selhání. Situaci řešila mnoha zákazy, které J. dodržoval, ale zároveň se prohluboval jeho odpor ke škole. Nastaly reakce na rodinné prostředí, často se vracel domů pozdě a objevily se první neomluvené hodiny z důvodu záškoláctví. Je zřejmé, že toto chování bylo způsobeno vlivem pro něho nepřijatelné rodinné situace.

Vzhledem k narůstajícím výchovným problémům na začátku druhého pololetí 7. třídy byl po dohodě s matkou a ZŠ v Praze 3 dohodnut přestup na ZŠ Grafická 13. Všichni si mysleli, že se změnou prostředí dojde i ke změně chování. Dalším potenciálním kladem byl také menší počet žáků ve třídě (16 žáků), a tedy větší možnost s jednotlivými žáky individuálně pracovat. Matka slíbila, že se bude J. více věnovat a spolupracovat se školou.

J. nastoupil do nové školy na začátku ledna na měsíční zkušební pobyt. Na konci ledna byla na školním poradenském pracovišti svolána schůzka s matkou za účasti ředitelky školy, školní etopedky a třídní učitelky. Tato schůzka ukázala, že přechod na ZŠ Grafická 13 zatím J. prospívá. Ve škole se mu líbí, jeho chování je v normě a na škole by chtěl zůstat. Na této schůzce bylo zdůrazněno, že škola považuje za nezbytné být v kontaktu s matkou. Dobrá vzájemná informovanost je totiž pro J. významnou pomocí, aby své chování zvládal. Matka působila velmi vstřícně a vyjadřovala spokojenost. Bylo s ní dohodnuto, že se minimálně jednou týdně bude telefonicky informovat u třídní učitelky, jak se J. daří. To se však ani jednou nestalo. Do konce roku se v chlapcově chování neobjevily žádné výrazné výkyvy. Vysvědčení měl podprůměrné.

Po hlavních prázdninách se ale jeho chování velmi zhoršilo. Byl drzý k učitelům, někdy agresivní ke svým spolužákům. Od září s ním pracovala školní etopedka. Jeho chování se mírně zlepšilo. Kontaktovala také jeho matku, která přislíbila účast na třídních schůzkách, na které však nepřišla. V průběhu října a listopadu byl několikrát telefonicky i písemně domluven termín setkání ve škole, ani jednou se však matka nedostavila. V tomto období J. nechodil do školy, nebyl omluvený, nedařilo se matku kontaktovat. Nedostala tak informace o zpřísněném systému omlouvání dětí, o bezplatném dlouhodobém doučování žáků aj. Škola proto kontaktovala oddělení sociální prevence na Praze 3 a informovala je o problémech s chlapcovou docházkou.

V osobním dopise ředitelce školy matka sdělila, že se nachází ve velmi složité osobní situaci, a přislíbila, že do školy přijde. Na smluvený termín se však opět nedostavila. Především v prosinci pak navíc začal počet neomluvených absencí jejího syna narůstat.

O počtu neomluvených hodin (za období listopad – leden to bylo 98 hodin) pravidelně informovala třídní učitelka školní poradenské pracoviště a zároveň kurátorku z oddělení sociální prevence na Praze 3, která se dvakrát osobně dostavila do školy na jednání výchovné komise. Matka nadále se školou nespolupracovala, na schůzku výchovné komise se nedostavila a její postoj k synovým problémům ve škole byl neznámý. Když J. přišel do školy, měl pozdní příchod, nebyl připravený, nenosil pomůcky ani domácí úkoly, neměl zájem o školu. S tím souvisel i jeho špatný prospěch, z několika předmětů měl nedostatečnou.

Ze zpráv školní etopedky vyplývalo, že J. je v oblasti chování přístupný domluvě. Těžce totiž prožíval momentální rodinnou situaci a přál si, aby se to ve škole nikdo nedozvěděl.

Vzhledem k tomu, že v porovnání s výsledky v 7. třídě došlo k celkovému výraznému zhoršení, bylo na pedagogické radě rozhodnuto, že bude J. navrženo, aby se vrátil do školy v místě bydliště, nebo bude přeřazen na praktickou školu. Skutečnost, že více než půl roku ve škole selhává, do školy bez omluvy nedochází, a přitom není možné zjednat nápravu, má neblahý vliv i na jeho spolužáky. Toto řešení se po konzultaci školní etopedky, výchovné poradkyně a speciálního pedagoga s J. na jeho přání neuskutečnilo. Za poslední čtvrtletí školního roku vykazoval 159 neomluvených hodin a na vysvědčení měl 4 nedostatečné. Na základě dohody pro něho byly připraveny na začátek nového školního roku opravné zkoušky, které však neudělal. Matka i on byli seznámeni s tím, že bude opakovat 8. třídu.

Jelikož škola vyčerpala veškeré možnosti a probíhala intenzivní spolupráce s OSP Prahy 3, bylo rozhodnuto, že další opatření a řešení převezme tamní kurátorka, která posoudila jednání matky jako zanedbání péče a postoupila případ Obvodnímu soudu pro Prahu 3. Ten rozhodl o předběžném opatření – odebrání dítěte z rodiny a umístění do zařízení pro děti a mládež. Výsledkem byl diagnostický pobyt ve Výchovném ústavu a středisku výchovné péče Klíčov od konce září do konce listopadu. J. byl vyučován podle individuálního vzdělávacího plánu, účastnil se individuálních i skupinových sezení. Ze závěrečné zprávy vyplývá, že J. získal

na své chování náhled, což mu pomohlo v posunu žádoucím směrem. Učivo osmé třídy je pro něho v tuto chvíli nepřiměřenou zátěží, proti které bojuje. Je však manuálně poměrně zručný a v této oblasti má možnost dosáhnout lepších než průměrných výsledků. Středisko výchovné péče doporučilo přechod na praktickou školu a zaměření se na perspektivní a reálnou profesní orientaci. Spolupráce s matkou nebyla v průběhu chlapcova pobytu v ústavu dobrá. Závěrem střediska výchovné péče je, že J. potřebuje systematickou pomoc speciálního pedagoga, nejlépe v praktické škole.

Totéž vyplývá i ze zprávy kontrolního vyšetření pedagogicko-psychologické poradny v Praze 5. J. má průměrnou sociální inteligenci a schopnost slovní abstrakce. Aktuální výkony ve verbálních zkouškách rozumových schopností se pohybují v oblasti podprůměru, při práci s názorným materiálem slabšího průměru. Má chudší slovník a problémy v matematice, píše pravou rukou. V diktátě i doplňování pravopisných jevů vykazuje množství chyb. Čte pomalým tempem a při čtení si ukazuje prstem. Závěry a doporučení pedagogicko-psychologické poradny potvrdily, že J. není schopen stávající učivo 8. třídy zvládnout, a měl by být proto přeřazen na praktickou základní školu. Dále je vhodné se zaměřit na budoucí perspektivní a reálnou profesní orientaci.

Po návratu ze SVP Klíčov se J. aktivně zapojil do nepovinného předmětu „volba povolání“ a během prosince vyjádřil přání stát se kuchařem. Komunikace s J., a dokonce i s jeho matkou se zlepšila. Po konzultaci s vyučujícími a vedením školy se dospělo k řešení: J. zůstane i nadále žákem 8. třídy ZŠ Grafická 13, povinnou školní docházku ukončí po absolvování 8. třídy a bude pokračovat na učebním oboru kuchařské práce na odborném učilišti v Praze 8. I nadále ale zůstane v péči školního poradenského pracoviště. Matka s tímto rozhodnutím souhlasila.

V chlapcově chování a celkovém přístupu ke škole došlo k výrazné změně. Od ledna chodil J. do školy pravidelně, absence měl omluvené od lékaře nebo od matky. Matka se školou opět začala spolupracovat. I Obvodní soud pro Prahu 3 přistoupil na návrh řešení ZŠ Grafická 13 ponechat J. na základní škole v 8. třídě a zaměřit se na jeho profesní orientaci.

Ve druhém pololetí byl J. kladně hodnocen učiteli i spolužáky, lépe s nimi komunikoval. Zdá se, že po dlouhé době zažil pocit úspěchu, což mělo příznivý vliv na jeho sebevědomí. Byl mu vypracován individuální vzdělávací plán, ve kterém byla náplň učiva 8. ročníku zredukována a zaměřena na celkové opakování a upevňování

vědomostí ve všech předmětech. S J. pracuje speciální pedagog, společně se věnují opakování a připravují chlapce na přechod ze ZŠ na odborné učiliště. J. dochází pravidelně na doučování z matematiky, dějepisu a českého jazyka. Výchovná poradkyně zajistila opakovanou návštěvu J. na odborném učilišti.

Mezi kritéria přijetí na odborné učiliště patří hodnocení prospěchu a chování z 8. třídy. K přihlášce byl proto přiložen dopis s podrobným objasněním celého složitého případu.

Zda bude J. na odborné učiliště přijat, bude už záležet jenom na něm. Škola se snažila vyhovět jeho přání a ukázat mu, že pokud „zabojuje“, tak zvládne mnohem více, než si myslí. J. je v současné době úspěšný, má zájem o učební obor a společně s matkou udržují kontakt se školním poradenským pracovištěm na ZŠ Grafická 13.

8.2 Shrnutí

Z této kazuistiky vyplývá, že hlavním důvodem chlapcova nevhodného chování a záškoláctví byl rozvod rodičů a odchod otce. S touto tíživou rodinnou situací se J. neuměl vyrovnat a nepřispěly k tomu ani matčina špatná spolupráce se školou a nedodržování stanovených pravidel.

- prvním řešením byl přestup ze ZŠ v Praze 3 na ZŠ Grafická 13, se kterým matka souhlasila. Výhodou byl menší počet žáků ve třídě a možnost individuálního přístupu. Po měsíčním zkušebním pobytu byla svolána na školním poradenském pracovišti schůzka s matkou, ředitelkou školy, školní etopedkou a třídní učitelkou. Zde bylo rozhodnuto, že pobyt J. prospívá, a bylo **zdůrazněno, že škola považuje za nezbytné být v kontaktu s matkou, jelikož dobrá vzájemná informovanost je významnou pomocí pro J., aby své chování zvládal. S matkou bylo dohodnuto, že se minimálně jednou týdně bude telefonicky informovat u třídní učitelky, jak se J. daří. To se však ani jednou nestalo,**
- za pomoci školní etopedky mírné zlepšení v chování, ale v průběhu října a listopadu zanedbávání školní docházky, neomluvené hodiny. **Škola několikrát telefonicky i písemně domlouvala termín setkání s matkou ve škole, matka se však ani jednou nedostavila,**

- dalším krokem školy bylo oznámení chlapcových problémů s docházkou oddělení sociální prevence na Praze 3. **Třídní učitelka pravidelně oznamovala zvyšující se počet neomluvených hodin (období listopad – prosinec 98 hodin) školnímu poradenskému pracovišti a kurátorce z oddělení sociální prevence v Praze 3 (OSP).** Byla svolána výchovná komise, matka se nedostavila a se školou nadále nespolupracovala,
- za poslední čtvrtletí 8. třídy vykazoval J. **159 neomluvených hodin.** Na vysvědčení měl 4 nedostatečné a byly pro něho na základě dohody připraveny na začátek roku opravné zkoušky. **Opravné zkoušky však neudělal a matka i on byli seznámeni s tím, že bude opakovat 8. třídu,**
- jelikož škola vyčerpala veškeré možnosti a probíhala intenzivní spolupráce s OSP v Praze 3, bylo rozhodnuto, že další opatření a řešení převezme kurátorka z Prahy 3, která posoudila jednání matky jako **zanedbání péče a postoupila případ Obvodnímu soudu pro Prahu 3.** Ten rozhodl o předběžném opatření – odebrání dítěte z rodiny a umístění do zařízení pro děti a mládež. **Výsledkem soudního rozhodnutí byl dvouměsíční diagnostický pobyt ve výchovném zařízení – ve Výchovném ústavu a středisku výchovné péče Klíčov,**
- po návratu ze SVP Klíčov se J. aktivně zapojil do nepovinného předmětu „volba povolání“ a během prosince vyjádřil své přání stát se kuchařem. **Komunikace s J. a jeho matkou se zlepšila.** Po konzultaci s vyučujícími a vedením školy se dospělo k **řešení:** J. zůstane i nadále žákem 8. třídy ZŠ Grafická 13, povinnou školní docházku ukončí po absolvování 8. třídy a bude pokračovat na učebním oboru kuchařské práce na odborném učilišti v Praze 8. I nadále zůstane v péči školního poradenského pracoviště. Matka s tímto rozhodnutím souhlasila,
- **od ledna chodí J. do školy pravidelně, absence má omluvené od lékaře nebo od matky. Matka se školou opět začala spolupracovat.** I Obvodní soud pro Prahu 3 přistoupil k návrhu řešení ZŠ Grafická 13 ponechat J. na základní škole v 8. třídě a zaměřit se na jeho profesní orientaci. **Byl mu vypracován individuální vzdělávací plán, ve kterém byla náplň učiva 8. ročníku zredukována a zaměřena na celkové opakování a upevňování vědomostí ve všech předmětech. S J. pracuje speciální pedagog, společně se věnují**

opakování a připravují chlapce na přechod ze ZŠ na odborné učiliště.
J. dochází pravidelně na doučování z matematiky, dějepisu a českého jazyka.
Výchovná poradkyně zajistila opakovanou návštěvu J. na odborném učilišti.

Školní poradenské pracoviště zajistilo chlapci i jeho matce komplexní péči, tj. stanovení diagnózy, respektování tempa a rozumových schopností při výuce, možnost individuální péče při nízkém počtu žáků ve třídě a podporu matce při řešení výchovných problémů. Chlapcovo vhodné sociální chování bylo posilováno. Je na nejlepší cestě splnit si svůj sen stát se kuchařem, protože získává zpět sebevědomí a sebedůvěru.

Z tohoto složitého případu vyplývá, že nejdůležitější pro úspěch a štěstí dítěte je správná a včasná diagnostika jeho obtíží a zařazení do takového typu školy, který bude podporovat jeho intelektuální i citový rozvoj a bude brát ohled na jeho individualitu.

ZÁVĚR

V současné době se ZŠ Grafická 13 nachází v kritické situaci, protože v průběhu roku 2012/2013 zřizovatel MČ Praha 5 projevil velký nátlak, aby fungování této školy bylo ukončeno v roce 2014/2015. V důsledku toho byly veškeré nadstandardy včetně školního poradenského pracoviště pozastaveny, protože nebyl dostatek finančních prostředků pro jejich zachování. Nyní probíhá výchovně-vzdělávací proces pouze běžnými metodami (určenými pro výchovu a vzdělávání žáků na běžné ZŠ).

Jak u romských žáků, tak u žáků běžné populace se vyskytuje chování neslučitelné se zákony našeho státu, tedy kriminální chování. Drobné krádeže, rvačky, přepadávání s motivem okrást, ať už prováděné individuálně, nebo v partách. Překvapením může být pro školu fakt, že se kriminální chování vyskytuje i u žáků, kteří ve škole nemají žádné výchovné problémy. Je pak velmi těžké na takovou situaci zareagovat. Co tedy může škola udělat pro to, aby pomohla „rizikovým žákům“ se snížením kriminality a záškoláctví?

Cílem této bakalářské práce bylo poukázat na projevy sociálních deviací a rizikového chování ve školním prostředí. Soustředila jsem se na záškoláctví u žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí, převážně Romů. Na ZŠ Grafická jsem zjistila, že i u takových žáků se dá záškoláctví a dalším sociálně patologickým jevům předcházet díky školnímu poradenskému pracovišti (ŠPP). V příběhu žáka J. je vidět, že školní poradenské pracoviště zajistilo komplexní péči žákovi i matce.

V příloze F (Přehled školních postihů na ZŠ Grafická 13) jsem uvedla srovnání a zjistila jsem, že od školního roku 2013/2014, kdy byla činnost ŠPP pozastavena, došlo k většímu nárůstu sociálně patologických jevů. V příloze G (Přehled dalšího studia žáků ZŠ Grafická 13) jsem uvedla pohled na pokračování žáků v dalším studiu, kdy po pozastavení ŠPP poklesl počet žáků přijatých do dalšího studia. Na základě toho si myslím, že fungování školního poradenského pracoviště má svůj smysl a je důležité podporovat ho na všech základních i středních školách.

Teoretická část práce seznamuje čtenáře s pojmem sociální pedagogika. Důležitou roli ve výchově má rodina a škola. Dále se zmiňuji o sociální deviaci, přičemž jsem se ze sociálně patologických jevů zaměřila na záškoláctví. Důležitou kapitolou je historie romské národnostní menšiny a s ní spojený pojem sociální

vyloučení. Pokud chceme být jednotnou společností, musíme brát ohled na jakékoli národnostní menšiny, které v naší společnosti žijí.

V praktické části popisují strukturu, činnosti ŠPP a spolupráci tohoto pracoviště s dalšími subjekty. Tyto subjekty se podílejí na zajištění povinné školní docházky, prevenci záškoláctví, řešení nežádoucích patologických jevů, minimalizaci negativních dopadů při přechodu ze ZŠ na střední školy aj.

I přesto, že je na této škole převaha romských žáků, se úspěšně dařilo zamezovat sociálně patologickým jevům za pomoci všech pedagogických pracovníků a školního poradenského pracoviště. Tito pracovníci mají letité zkušenosti s romskými dětmi, tudíž vědí, jak s nimi pracovat, jaké metody a postupy volit a jak předcházet sociálně patologickým jevům a snižovat nárůst problémů u žáků.

Pochopila jsem, že je velice důležité navázat užší kontakt se zákonnými zástupci žáků. Díky tomu se může vytvořit vztah založený na důvěře mezi žákem, zákonným zástupcem a ŠPP. Princip důvěry se utváří po celou dobu povinné školní docházky a je důležitý pro řešení nežádoucích situací. Motivace a schopnost učit se důležitým návykům je stěžejní pro přípravu na budoucí povolání a úspěšnost v životě. Případným předčasným odchodem žáka ze vzdělávacího procesu v dalším stupni vzdělávání by se dalo zabránit komunikací a spoluprací střední školy a ŠPP, ke kterému žák cítí důvěru.

Na základě výsledků České školní inspekce a finančního auditu (příloha H – Průběh likvidace ZŠ Grafická ze strany zřizovatele) by bylo přínosné, aby se tyto ověřené a vyzkoušené postupy, metody a podpůrná opatření rozšířily do všech základních a středních škol. Možná tomu pomohou různé projekty, jako např. projekt MŠMT, který podporoval rozvoj školních poradenských pracovišť na vybraných školách po celé ČR, nebo projekty na podporu vzdělávání a pomoci lidem ze sociálně vyloučeného prostředí. Dále je třeba motivovat romské rodiče k zařazení dětí do předškolního vzdělávání a vylepšit informovanost rodičů i dětí o možnostech studia na středních školách. Pedagogy a pracovníky školy metodicky vést a pravidelně školit. A v neposlední řadě by měl podle mého názoru stát ŠPP více podporovat a finančně jim pomáhat.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

- DUNOVSKÝ, J., 1986. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum. ISBN 08-040-86.
- HABART, T., 2010. *Krok za krokem k inkluzi*. Praha: Člověk v tísní. ISBN 978-80-87456-00-2.
- HELUS, Z., 2007. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HORVÁTHOVÁ, J., 2002. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Člověk v tísní. ISBN 80-7106-615-X
- HRADEČNÁ, M. a kol., 1998. *Vybrané problémy sociální pedagogiky*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-015-7.
- HŘEBÍČEK, L., 2000b. *Ke koncepci vysokoškolského oborového studia – sociální pedagogika*. In *Sociální pedagogika jako vědecká a společensky užitá disciplína*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, s. 7–16. ISBN 80-90-2936-0-3.
- KLAPILOVÁ, S., 2001. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. ISBN 80-7067-669-8.
- KOLEKTIV AUTORŮ., 2013. *Jak vypracovat bakalářskou a diplomovou práci*. Praha. ISBN 978-80-7452-037-2.
- KRAUS, B., 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367.
- KRAUS, B., POLAČKOVÁ, V. a kol., 2001. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2.
- KYRIACOU, CH., 2005. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-945-3.
- MATOUŠEK, O., 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-718-549-0.
- MUNKOVÁ, G., 2001. *Sociální deviace: přehled sociologických teorií*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0279-2.
- NAVRÁTIL, P. a kol., 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-741-8.
- POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO, A., 2003. *Prevence sociálně patologických jevů*. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky r. s. ISBN 80-86568-04-0.

PROCHÁZKA, M., 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3470-5.

PRŮCHA, J., 2000. *Přehled pedagogiky*. Portál. ISBN 978-80-7367-567-7.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., 2001. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-579-2.

SAK, P., 2000. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč. ISBN 80-7229-042-8.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

BAKOŠOVÁ, Z., 2008. *Sociálna pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Filozofická fakulta, Univerzita Komenského. ISBN 978-80-969944.

HRONCOVÁ, J., 2005. *Sociálna pedagogika – vývin a súčasný stav*. Pedagogická revue, roč. 57, č. 1, s. 4–10.

HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., KRAUS, B. a kol., 2008. *K dějinám sociální pedagogiky v Evropě*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Jana Evangelisty Purkyně. ISBN 978-80-7414-072-3.

WROCZYNSKI, R., 1968. *Sociálna pedagogika*. Bratislava: SPN.

Seznam použitých internetových zdrojů

Česká školní inspekce. *Inspekční zpráva Čj. ČŠIA-1369/12-A*. [online]. 2012/2013 [cit. 2015-2-4]. Dostupné na: <http://zpravy.csicr.cz/upload/2012108490.pdf>

Člověk v tísní. ZŠ *Grafická*. [online]. 2012/2013 [cit. 2015-2-4]. Dostupné na: <http://www.clovekvtisni.cz/cs/socialni-prace/praha/praha/info/zs-graficka>

GABAL, I., VÍŠEK, P. a kol.. *Východiska pro formulaci a implementaci politiky začleňování obyvatel vyloučených lokalit do české společnosti a její sociální a ekonomické struktury*. [online]. 2011 [cit. 2014-11-22]. Dostupné na: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_strategie_soc_vyloucení.pdf

GAC spol. s.r.o. *Sociologická analýza přechodů romských dětí ze sociálně vyloučeného prostředí ze základních na střední školy*. [online]. Praha, 2010. [cit. 2014-12-12]. Dostupné

na: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Prechody_RD_ze_ZS_na_SS.pdf

KRAUS, B. *K vývoji české sociální pedagogiky*. [online]. Pedagogika, 2007a, č. 2, s. 132–144 [cit. 2014-10-10]. Dostupné na:

http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fpages.pdf.cuni.cz%2Fpedagogika%2F%3Fattachment_id%3D1365%26edmc%3D1365&ei=w6i-VL3tJsb4UMSlg9AH&usg=AFQjCNHCeXyB329wq2wLKQVS3W-4yC8ynQ&bvm=bv.83829542,d.d24

MARÁDOVÁ, E. *Multikulturní porozumění*. [online]. Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-82-2.[Cit. 2014-12-12]. Dostupné na:

<http://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/multikulturni.pdf>

MŠMT, č. j.:10 194/2002-14 „*k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví*“. [online]. 2002 [cit. 2014-12-12]. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/file/20286>

MŠMT, č. j.: 21291/2010-28 „*k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*“. [online]. 2010 [cit. 2014-12-12]. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/file/20274>

MŠMT. *Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení*. [online]. 2001 [cit. 2014-12-12]. Dostupné na: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F7347_1_1%2F&ei=odHDVLOgJob9UMaPgIgC&usg=AFQjCNFfMSBN0MyNmxB8gfic9Ks_T1VIFg&bvm=bv.84349003,d.d24

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Metodické doporučení MPSV č. 2/2010 pro postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí při případové konferenci*. [online]. 2010 [cit. 2014-11-1]. Dostupné na:

http://www.mpsv.cz/files/clanky/9086/Methodika_pripadove_konference.pdf

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Operační program Rozvoj lidských zdrojů 2008*. [online]. 2008 [cit. 2014-10-12]. Dostupné na: <http://esfdb.esfcr.cz/programy/oprlz>

Rozvoj školních poradenských pracovišť. *Projekt ESF RŠPP-VIP II.* [online]. 2009 [cit. 2014-11-22.] Dostupné na: <http://www.zsokruzni.zlivedu.cz/rspp.pdf>

Úřad městské části Praha 5. *Odbor sociální problematiky a prevence kriminality.* [online]. [cit. 2014-11-23]. Dostupné na: <http://www.praha5.cz/cs/organizace/odbory-a-oddeleni/10880-odbor-socialni-problematiky-a-prevence-kriminality>

ZŠ a MŠ Praha 5 – Smíchov, Grafická 13. *Výroční zpráva o činnosti školy za školní rok 2009/2010.* [online]. 2009/2010 [cit. 2014-10-12]. Dostupné na:

<http://www.zsgraficka.cz/download-file/54-1381135093.pdf>

ZŠ a MŠ Praha5 – Smíchov, Grafická 13. *Výroční zpráva o činnosti školy za školní rok 2010/2011.* [online]. 2010/2011 [cit. 2014-10-20]. Dostupné na: <http://www.zsgraficka.cz/download-file/53-1381135036.pdf>

Zákonné normy a interní předpisy

Vyhláška 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky.

Vyhláška 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, která je novelizována

Vyhláškou č. 116/2011 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.

Zákon č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon. (§ 217 trestního zákoníku).

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zákon č. 422/2009 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Formulář přehled absence

Příloha B – Zápis z jednání s rodiči

Příloha C – Pozvání na výchovnou komisi

Příloha D – Zápis z jednání výchovné komise

Příloha E – Protokol z jednání případové konference

Příloha F – Přehled školních postihů na ZŠ Grafická 13 – porovnání před a po
pozastavení ŠPP a veškerých nadstandardů

Příloha G - Přehled dalšího studia žáků ZŠ Grafická 13

Příloha H - Průběh likvidace ZŠ Grafická ze strany zřizovatele

PŘÍLOHY

Příloha A – Formulář přehled absence

Přehled absence (do 10. v měsíci)
--

Měsíc		Třída	
--------------	--	--------------	--

Č.	Jméno	omluvená absence	neomluvená absence	celkem zameškáno od začátku pololetí	
				omluveno	neomluveno
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					
11					
12					
13					
14					
15					
16					
17					
18					

Podpis třídního učitele:

Zdroj: Interní zdroj ŠPP ZŠ Grafická

Příloha C – Pozvání na výchovnou komisi

Základní škola a mateřská škola Praha 5 – Smíchov,
Grafická 13/1060, 150 00 Praha 5

IČ: 44851987   **tel/fax: 257 329 382, e-**
mail:zsgraficka@educ.cz, www.zsgraficka.cz

Rodičům žáka / žákyně:

Č. j.: _____

V Praze dne: _____

Věc: POZVÁNÍ NA VÝCHOVNOU KOMISI

dostavte se dne _____ ve _____ hodin na školní poradenské
pracoviště

školy Grafická 13, Praha 5 k projednání _____

Vašeho syna / dcery _____ žáka _____ třídy.

Jednání bude probíhat za přítomnosti zástupkyně ředitele školy, výchovné poradkyně,
třídní učitelky a kurátorky OSP Prahy 5.

_____
třídní učitel(ka)

Zdroj: Interní zdroj ŠPP ZŠ Grafická

Příloha E – Zápis z jednání případové konference

Úřad městské části Praha 5
Odbor sociální
Plzeňská 115/314, 150 22 Praha 5
telefon 257 000 111, fax 257 000 620
e-mail os@praha5.cz, www.praha5.cz
IČO: 00063631, DIČ CZ00063631

PROTOKOL Z JEDNÁNÍ PŘÍPADOVÉ KONFERENCE

SEPSANÝ NA ODBORU SOCIÁLNÍM – ODDĚLENÍ SOCIÁLNÍ PREVENCE ÚŘADU MČ PRAHY 5

Dne: _____ **Přítomni:** _____

Struktura případové konference:

1. Úvod a přivítání přítomných
2. Představení účastníků
3. Cíl případové konference
4. Představení případu
5. Mapování současné situace a aktuálních potřeb klienta
6. Návrhy řešení
7. Tvorba plánu spolupráce, úkoly, stanovení termínu další PK
8. Závěr PK

Zhodnocení PK:

Zdroj: Interní zdroj OSPOD Praha 5

Příloha F – Přehled školních postihů na ZŠ Grafická 13 – porovnání před a po pozastavení ŠPP a veškerých nadstandardů

Přehled školních postihů na ZŠ Grafická 13					
Rok	Napomenutí třídního učitele	Důtka třídního učitele	Důtka ředitele školy	Snížený stupeň z chování uspokojivé	Snížený stupeň z chování neuspokojivé
2010/2011	4	0	1	3	0
2011/2012	4	1	1	9	1
2012/2013	5	1	1	7	1
2013/2014	7	1	1	9	2

Zdroj: ZŠ Grafická 13

Poznámka: Vysvětlení – důvody

2010/2011 Napomenutí třídního učitele (nevhodné chování, porušení školního řádu, opakované vyrušování v hodinách).

Důtka třídního učitele (neomluvené hodiny).

Důtka ředitele školy (opakované pozdní příchody, urážky učitele).

Snížený stupeň z chování uspokojivé (vyrušování v hodinách, fyzické potyčky, opuštění budovy školy v době vyučování neomluvené hodiny, vulgarismy).

2011/2012 Napomenutí třídního učitele (porušení školního řádu, nevhodné chování, pozdní příchody).

Důtka třídního učitele (opakované pozdní příchody).

Důtka ředitele školy (vulgarismy mířené na spolužáky i vyučující, vyrušování při vyučování).

Snížený stupeň z chování uspokojivé (opuštění budovy školy v době vyučování, opakující se nevhodné chování ke spolužákům i vyučujícím, ničení vybavení školy).

Snížený stupeň z chování neuspokojivé (větší množství neomluvených hodin).

2012/2013 Napomenutí třídního učitele (nevhodné chování, porušení školního řádu, pozdní příchody).

Důtka třídního učitele (opakované vyrušování v hodinách, pozdní příchody, nevhodné chování).

Důtka ředitele školy (neomluvené hodiny).

Snížený stupeň z chování uspokojivé (opakované ničení školního majetku, neomluvené hodiny, časté pozdní příchody, opuštění budovy v době vyučování, vulgarismy, nesplnění domácí přípravy, opakované nerespektování vyučujících, zesměšňování spolužáků).

Snížený stupeň z chování neuspokojivé (velká absence, agrese vůči spolužákům, neomluvené hodiny, vulgarismy).

2013/2014 Napomenutí třídního učitele (nevhodné chování, porušení školního řádu, opakované vyrušování v hodinách, pozdní příchody, neomluvené hodiny).

Důtka třídního učitele (neomluvené hodiny).

Důtka ředitele školy (časté pozdní příchody a neomluvené hodiny).

Snížený stupeň z chování uspokojivé (opuštění budovy v době vyučování vulgarismy, vyrušování v hodinách, fyzické potyčky, do školy není připraven, svévolné opuštění školní budovy, hrubé chování, neomluvené hodiny, nerespektování vyučujících, zesměšňování spolužáků, pozdní příchody).

Snížený stupeň z chování neuspokojivé (neomluvené hodiny, opuštění budovy v době vyučování, kouření v budově školy, vulgární ke spolužákům i vyučujícím).

Příloha G - Přehled dalšího studia žáků ZŠ Grafická 13

Přehled dalšího studia žáků ZŠ Grafická 13								
Rok ukončení	stav	SŠ s maturitou	gymnázium	soukromé školy	učební obor		odmítli pokračovat ve vzdělávání	ukončili povinnou školní docházku a odešli ze školy
					9. roč.	nižší roč.		
	přijati							celkem
2009/2010		11	0	2	9. roč.	2	0	17
					nižší roč.	2		
2010/2011		2	0	4	9. roč.	7	2	19
					nižší roč.	4		
2011/2012		3	0	0	9. roč.	9	1	18
					nižší roč.	5		
2012/2013		3	0	0	9. roč.	5	0	13
					nižší roč.	5		
2013/2014		1	1	0	9. roč.	4	0	7
					nižší roč.	1		

Zdroj: Výroční zprávy ZŠ Grafická 2009-2014 (<http://www.zsgraficka.cz/zakladni-skola/vyrocní-zpravy>)

Poznámka: Vysvětlení k neumístěným žákům

- 2010/2011   1. Zákonný zástupce si nepřál, aby škola zajistila další vzdělání.
                   2. Zákonný zástupce si nepřál, aby škola zajistila další vzdělání.
- 2011/2012   1. Žákyně z důvodu mateřských povinností v dalším studiu nepokračuje.

Příloha H - Průběh likvidace ZŠ Grafická ze strany zřizovatele

„V listopadu a prosinci 2012 deklarovalo vedení Městské části (MČ) Praha 5 několik odlišných postojů k této základní škole. Nejprve prohlásilo, že škola bude zrušena, později zmírnilo své rozhodnutí tak, že ve škole nebudou provedeny zápisy do první třídy, až v prosinci všechna svá prohlášení vzalo zpět a Zastupitelstvo na svém posledním zasedání se usneslo, že škola rušena nebude. Pravděpodobným hlavním motivem zastupitelů Prahy 5 k uvažovanému zrušení školy byla snaha ušetřit náklady, podobně jako tomu bylo při rušení nedaleké školy ZŠ Plzeňská dříve v tomto roce.

Z článku radního Lachníta však vyplývá, že se vedení MČ Praha 5 zabývá také riziky segregace (oddělování) v lokální vzdělávací soustavě. Dne 18.12.2012 uložila rada MČ Praha 5 svému radnímu zajistit finanční audit školy a uspořádat kulatý stůl k vývoji situace na ZŠ Grafická.“ (ZŠ GRAFICKÁ, 2012. <http://www.clovekvtisni.cz/cs/socialni-prace/praha/praha/info/zs-graficka>)

Termín české školní inspekce 17.12.-18.12.2012, 15.1-17.1.2013.

Zhodnocení výsledků české školní inspekce viz.:
<http://zpravy.csicr.cz/upload/2012108490.pdf>

Závěry z inspekční zprávy:

- *„Činnost příspěvkové organizace je v souladu s rozhodnutím o zařazení do rejstříku škol a školských zařízení.*
- *Personální podmínky vytvářejí velmi dobré předpoklady pro uskutečňování cílů stanovených ve školním vzdělávacím programu. Další vzdělávání pedagogických pracovníků je cíleně plánované a pozitivně ovlivňuje výchovně-vzdělávací proces.*
- *Při výuce pedagogové využívají efektivní didaktické postupy, účelně uplatňují individualizaci vzdělávání, vhodně zařazují interaktivní činnosti výuky, motivaci a hodnocení. Integrace žáků a realizovaný vzdělávací proces je příkladem dobré praxe v zajišťování rovného přístupu každého žáka ve*

vzdělávání bez jakékoli diskriminace. Vzdělávací potřeby jednotlivců jsou maximálně zohledňovány.

- Škola se dlouhodobě intenzivně zabývá výsledky vzdělávání žáků, k hodnocení účelně využívá interní i externí evaluaci (hodnocení).

- Poradenské služby i spolupráce s rodiči jsou velmi kvalitní.

- Klima školy je pozitivní a vstřícné k individuálním potřebám žáků.

- Ředitelka věnuje velkou pozornost obnově a rozvoji materiálně-technických podmínek, aktivně se zapojuje do rozvojových projektů a programů.

Financování školy bylo vícezdrojové. Pro realizaci ŠVP jsou vytvořeny vhodné předpoklady.“

(INSPEKČNÍ ZPRÁVA, 2012/2013. s.5 <http://zpravy.csicr.cz/upload/2012108490.pdf>)

Rovněž tak výsledky hloubkového auditu neshledaly jediné pochybení a nedostatky v oblasti hospodaření s finančními prostředky, které byly přidělovány na základě různých projektů. Auditor v závěru vyslovil údiv nad rozhodnutím MČ Praha 5 školu rušit, neboť by mohla velmi výrazně posloužit jako vzor pro ostatní základní školy.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Pavlína Tuháčková

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: Prezenční studium

Název práce: Sociálně patologické jevy ve školství se zaměřením na záškoláctví u žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí

Rok: 2015

Počet stran textu: 50

Celkový počet stran příloh: 10

Počet titulů českých použitých zdrojů: 19

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 4

Počet internetových zdrojů: 15

Vedoucí práce: Mgr. Jan Marek